

A feldolgozott könyv

A „feldolgozott könyv” kifejezés nem a technológiára, hanem a tartalomra utal, és az új típusú e-könyv eltéréseit kívánja hangsúlyozni az „eredeti könyvvel” szemben, amely többnyire egyetlen szerző műve, és amelyet általában egyetlen személy gondolatainak megtestesüléseként fogunk fel. A feldolgozott könyv akkor jön létre, amikor az eredeti könyvet számítógépes hálózati környezetbe helyezzük. Egy könyv feldolgozása több mint pusztán automatizált kapcsolatok (úgynevezett linkek) beépítése a szövegbe: magában foglalja az alkotás aktusának módosulását, és arra irányul, hogy lehetővé tegye és elősegítse a könyv beilleszkedését különféle alkalmazások hálózatába. Az így feldolgozott könyv jellemzően legalább ötféle funkciót tölthet be: lehet portál, platform, önmagára visszautaló szöveg, gépi komponens, illetve hálózati csomópont. Tanulmányában a szerző többek között arra a kérdésre keres választ, hogy az e-könyv vajon maga a tartalom, vagy pedig az a készülék, ami azt megjeleníti? Esetleg mind a kettő?

Szerzői információ:

Joseph J. Esposito

Jelenleg a vegyipari kutatási eredmények globális figyelőszolgálatát ellátó *SRI Consulting* kiadó-vállalat elnöke és vezérigazgatója. Korábban az *Encyclopaedia Britannica* és a *Tribal Voice* (egy frissen indult Internet-szolgáltató) vezérigazgatójaként dolgozott. Szakmai karrierjét a kiadóiparban a *Simon & Schuster* és a *Random House* kiadóknál kezdte. Később a *Merriam-Webster* (a Webster szótárak kiadója) és a *Britannica* menedzsereként a digitális médiumok korai prófétái közé tartozott. A *Britannica* kiadó *Merriam-Webster* leányvállalatának vezetőjeként 1990 után felgyorsította a digitális kiadványok fejlesztését. Ő kezdeményezte az első Internet-enciklopédia, a díjnyertes *Britannica Online* kiadását. A *Britannica* vezérigazgatójaként átformálta a vállalat egész politikáját, új elektronikus programokat és új partnerkapcsolatokat épített ki, és irányítása alatt történt meg a vállalat hagyományos üzletágainak jelentős méretcsökkentése. Miután a vállalatot 1996-ban eladták, elvállalta a John McAfee által alapított „Törzsi hang” (*Tribal Voice*) nevű hálózati közösségépítő és kommunikációs vállalat vezérigazgatói tisztét. Számos vállalat (*CUseMe Networks*, *MIT Press*, *Navilinks*) igazgatótanácsának tagja, illetve tanácsadója.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Esposito, Joseph J., „A feldolgozott könyv”.

Információs Társadalom IV, 3–4. szám (2004): 207–234.

<https://dx.doi.org/10.22503/infars.IV.2004.3-4.19>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Joseph J. Esposito

A feldolgozott könyv*

A „feldolgozott könyv” kifejezés nem a technológiára, hanem a tartalomra utal, és az új típusú könyv eltéréseit kívánja hangsúlyozni a mindannyiunk által ismert és nagyra becsült „eredeti könyvvel” szemben, amely többnyire egyetlen szerző műve, és amelyet általában egyetlen személy gondolatainak megtestesüléseként fogunk fel. A feldolgozott könyv akkor jön létre, amikor ezt számítógépes hálózati környezetbe helyezzük. Egy könyv feldolgozása több mint pusztán automatizált kapcsolatok (úgynevezett *linkek*) beépítése a szövegbe: magában foglalja az alkotás aktusának módosulását, és arra irányul, hogy lehetővé tegye és elősegítse a könyv beilleszkedését különféle alkalmazások hálózatába. Magában foglalja a szövegmagyarázatokat, de nem korlátozódik csupán azokra. Az így feldolgozott könyv jellemzően legalább ötféle funkciót tölthet be: lehet portál, platform, önmagára visszautaló szöveg, gépi komponens, illetve hálózati csomópont. A könyvek ilyenfajta feldolgozásának egyik érdekes aspektusa az, hogy alámoshatja és veszélyeztetheti a szerző viszonyát saját munkájához; még az is megeshet, hogy a szerző kiléte a hálózati világban ugyanarra a sorsra jut, mint a szerzői jogok. Más szóval, a feldolgozott könyv alternatívát jelent az írói mesterség – és általában a könyvek – romantikus felfogásával szemben. Nem szabad választás kérdése azonban (bár még ma is írhatnánk például viktoriánus regényutánpótlakat, ha kellenének valakinek), hanem szükségképpen következik a digitális médiumok belső lényegéhez tartozó jellemvonásokból.

Az elektronikus könyv vagy e-könyv kétségkívül megérkezett, de még nem tudott szélesebb körben elterjedni. Az e-könyvek népszerűségének mértékével kapcsolatos optimista várakozások nem teljesültek, és sokan vitatkoznak arról, hogy egy új technológia, ami olyan nyilvánvalóan hasznos, mint a szövegek digitális megjelenítése, vajon miért nem kezdte máris felváltani a papír használatát. Lehetséges azonban, hogy az elektronikus publikációról jelenleg folyó viták eltévesztik a lényegét; lehet, hogy túlságosan egyoldalúan csak a technikára és a készülékekre összpontosítják a figyelmet (bármennyire rafináltak és sokat tudóak legyenek is ezek a berendezések), és nem hatolnak a dolog mélyére, pedig éppen ott rejtőzik az, amiért elsősorban szeretjük a könyveket. A könyvek azért fontosak számunkra, ami a belsejünkben van, a miatt az üzenet miatt, amit hordoznak. Az elektronikus publikáció legtöbb fejtörést okozó kérdése nem egyszerűen az, hogy vajon egyszer majd mindannyian félredobjuk-e a nyomtatást a képernyők vagy bármiféle más megjelenítési forma kedvéért, ami akkorra elfogadott standarddá válik, hanem az, hogy az elektronikus megjelenés hogyan fog hatni arra, ami a könyveken belül történik. Az a véleményem, hogy a könyvekről alkotott jelenlegi felfogásunk naiv és nyers, és hogy az elektronikus formában megje-

* The processed book by Joseph J. Esposito; First Monday, volume 8, number 3 (March 2003)

URL: http://firstmonday.org/issues/issue8_3/esposito/index.html

Copyright © 2003, First Monday; Copyright © 2003, Joseph J. Esposito

lenő könyvek valami gondosan megtervezett, elő-főzött és előre megrágott szellemi táplálékot fognak adni nekünk. A félkész ételek és az előre gyártott frizurák világához hozzáadódnak a számunkra előre feldolgozott könyvek is.

Szükség van néhány definícióra. A könyveket rendszerint fizikai csomagolásukkal azonosítják. Ez a csomagolás az egyik dimenzióban általában négy-hat, a másikban pedig hét-kilenc hüvelyknyi méretű; papírra nyomtatják; és egy (rendszerint csak egy) szerző neve van feltüntetve rajta. Az ilyen csomag tartalmát azonban szintén könyvnek hívják, és ez a fajta könyv az, amiről itt beszélni kívánok. Amint elkezdünk egyes könyveket elektronikus formában kiadni, az egész nyomtatott csomag félresöpörődik, és csupán a tartalom marad. Az e-könyv tehát vajon maga a tartalom, vagy pedig az a készülék, ami azt megjeleníti? Esetleg mind a kettő? A tartalomnak a csomagolásától való megkülönböztetésére egyes érdekelt felek az „e-szöveg” (*e-text*) kifejezést használják. Valóban hasznos lenne, ha többen elfogadnák ezt a konvenciót. Amiket én könyveknek nevezek, azok szövegek (ha akarom: e-szövegek) vagy tartalmak. Az így értelmezett könyv ugyanaz marad, akár egy elegáns, kemény kötésű könyvben, akár egy hálózati böngészőprogramban, akár bármilyen más formátumban – például az *Adobe* olvasóprogramot igénylő *pdf* fájlokban vagy a *Microsoft* cég *Reader* programjában – jelenik meg. E szerint a definíció szerint a jövő könyve nem más lesz, mint ... könyv!

Itt meg kell jegyeznünk, hogy mihelyt elkülönítjük egy könyv tartalmát a nyomtatott csomagolásától, megszűnik annak a fogalomnak az érzékelése, amit „könyvnyi terjedelemnek” szoktunk nevezni. Egy nagyon rövid könyv általában körülbelül száz-húsz oldal, ami körülbelül negyvenezer szót jelent. A legtöbb könyv durván háromszor ilyen hosszú, és azok a vaskos, érzélgős regények, amelyekkel elnyújtózunk a strandon, még ennél is kétszerte hosszabbak lehetnek, kétszázezernél is jóval több szóval. Most éppen akkor fogalmazom ezeket a sorokat, miután kiolvastam egy körülbelül félmillió szóból álló kommersz regényt, és élveztem minden egyes szavát. A könyv konkrét megjelenése és a könyvnyi terjedelem érzékelése közötti kapcsolat azért fontos, mert a tényleges fizikai csomagolás vált annak meghatározójává, hogy mit tekintünk jól kigondolt témának vagy történetnek – csak azért, mert egy ilyen téma vagy történet kifejtése megtöltené egy könyv oldalait. Más szóval, a könyvek bekötésre alkalmas terjedelme véletlenszerűen megteremtette egy intellektuális kategória volta-képpen önkényes képzetét, vagyis ebben az esetben a médium határozta meg az üzenetet. Elektronikus formában azonban bármi megtörténhet. Egy könyv (valószínűleg jobb lenne talán inkább szövegnek neveznünk, bár ebből a kifejezésből hiányzik a „könyv” szó történelmi rezonanciája) lehet akár egymillió szó hosszúságú. Lehet ugyanakkor egy pár soros, egyszerű e-mail üzenet is: semmiféle meghatározott terjedelem nem segít eldönteni, hogy mit is tekintünk komplett gondolatnak, és egy ilyen könyv vagy szöveg fizikai megjelenése (a számítógép képernyőjén, digitális személyi asszisztensünk homlokán vagy akármilyen más formában) teljes mértékben agnosztikussá tesz bennünket, amikor az értelmezés feladatával kerülünk szembe. Érdekes lenne elgondolkodni azon, hogy kulturális értelemben vajon mit fog jelenteni, ha elveszítjük a jól kiérlelt gondolatok érzékeléséhez eddig alkalmazott mércét, amikor ezek a gondolatok többé már nem kötődnek a tintához és a papírhoz. Ebben az esszében bármilyen terjedelmű szövegre utalva egységesen a „könyv” szót fogom használni.

I.

Mielőtt azonban szert tennénk egy feldolgozott könyvre, kell, hogy legyen egy hagyományos könyv a kezünkben, egy eredeti könyv, vagyis egy olyan kifejezési forma, ami még mentes a modern világ elbürokratizálódásától és végletes „bedobozolódásától”. Az eredeti könyv furcsán romantikus mítosz, amiről egyébként szkeptikus és a legkevésbé sem szenvedélyes emberek (elsősorban a szerzők) – eléggé el nem ítélt módon – nem akarnak lemondani. Az eredeti könyvet rendszerint egyetlen szerző írja, olyasvalaki, akinek Van Valami Mondanivalója. A szerző dolga az, hogy a mondanivalóját kiadja magából, hogy papíron rögzítse. Ez komoly feladat. Komoly emberre van szükség hozzá. Hogy erőfeszítésének komolyságát kifejezésre juttassa, a szerző kibérelhet egy manzárdszobát, és vállalhatja a szegénységet. A még vakmerőbb lelkek esetleg taníthatnak valamelyik egyetemen. Ez spirituális küldetés. Remélhető, hogy a szerző alkotása végül is be lesz csomagolva a rituáléhoz megfelelő szolgáltatási köntösökbe: merev, kemény kötésbe, fényes borítólappal, savmentes papírra nyomtatva és talán gyönyörűen tipografált kiadói emblémával is ellátva (a merített szélű papírért külön piros pontok járnak). Az eredeti könyv legfontosabb aspektusa azonban a hiteles atmoszférája. A szerző, az alkotó létrehozta képzeletében a könyvet. Az ilyen könyv a szerző belső életének egy darabja, amit a világ elé tár mindenki számára, hogy csodálják.

A hitelesség eszméje csalárd, ám láthatólag ellenáll minden kísérletnek, ami a kiküszöbölésére irányul. Egy ifjú gyertyahordozót talán felismerhetünk arról, hogy korai érdeklődést mutat Wordsworth költészete iránt, és bezárhatjuk a semmirekellőt a faskamrába, hogy megjavuljon, vagy megajándékozhatjuk a hálátlan frátert Kerouac összes műveivel, kemény szavakkal dorgálva eltévelyedéséért: „Érted már? Látod, hová vezethet ez?” – ám mindez hasztalan. A szerzőnek Van Valami Mondanivalója, és a könyv az a szószerző, Ahol Azt Elmondja. Ez a mítosz váratlanul is felbukkanhat. Így például ezt az esszét most egy nagy nyilvánosságot kapott plágiumbotrányt követően írom. A plágium bűne támadás a hitelesség egyháza ellen. Azzal fenyeget, hogy megsemmisíti, érvényteleníti az eredeti könyvet.

Azok, akik ismerősek a könyvkiadóiparban, és különösen azok a kevesek, akik figyelmet fordítanak a számokra, tudatában vannak annak, hogy az eredeti könyv valójában mítosz. A pályakezdők számára jó munkaalkalom, hogy sok olyan könyv van, amit nem egyetlen szerző, és még csak nem is egy dinamikusan együttműködő szerzőpáros ír meg, hanem írók csapata hoz létre, mások által készített szerkezeti vázlatok alapján. Gyakorlatilag mindig ez a helyzet a kézikönyvek és a legtöbb tankönyv esetében, és ez gyakran igaz a puhafedelű sorozatok köteteire is, amelyeknek a megalkotásakor szerzőknek aligha titulálható írók légioi „töltik be” a részleteket a cselekménybe és a szereplők jellemrajzába, amit a projekt vezetője körvonalazott. Azután ott vannak mindazok a könyvek, amelyek csak tettetik azt, hogy könyvek, csakis azért, hogy könyvesbolti forgalomba kerüljenek (a néhai Hayward Cirker, a *Dover Publications* kiadóvállalat megalapítója a múltban olyan ifjúsági műveket is publikált, amelyeket „könyvborítóba tett játékszereknek” nevezett). Vannak továbbá könyvek, amelyeket mások munkáiból állítanak össze, néha olyan emberek hozzájárulásaiból, akiknek a személyazonossága ismeretlen marad (például a „*Darwin Awards*”

esetében).^{*} A hírességekről szóló könyvek különösen cinikus támadást jelentenek a hitelesség ellen. Az ilyen könyvekben egy-egy kiváló személyiség egy kísértetként a háttérben lebegő író segítségével „mondja el” a saját történetét. Ez a „kísértet” – egy olyan csavaros fordulattal, ami szinte posztmodern kívánságbeteljesülésnek tűnik – gyakran már nem is láthatatlan többé, a neve megjelenik a fényes borítón, közvetlenül a híresség neve alatt, akinek a valódi szerepe voltaképpen a marketing villámhárító. Az eredeti könyv mítosza azonban túlságosan is erőteljes ahhoz, hogysem zavarják a tények. A könyv az, amit a szerző ír. A könyv a szerző gondolatait fejezi ki. A könyveknek van bizonyos integritásuk, abból a tényből adódóan, hogy azoknak a komoly férfiaknak és nőknek a hiteles megnyilvánulásai, akik megalkotják őket.

A hagyományos könyvnek ezt a karikatúráját azzal a céllal fogalmazom meg itt, hogy könnyebben szembeállítható legyen az elektronikus könyvkiadás jelenleg kifejlődő formáival, ahol a szerző hiteles hangja eltemetődik a referenciák és az értelmezések hálózatában. Ez a feldolgozott könyv világa, azé a könyvé, ahol a szerző eredeti megnyilatkozása utat enged a *hiperlinkek*, a *paralinkek* és a neurális hálózatoknak, továbbá mindenféle egyéb kapcsolatnak és keresztkapcsolatnak is, amivel a számítógép-tudósok előállnak. Végezzünk csak el egy *Google* keresést a „számítógépes nyelvészet” kulcsszóra, és sohasem fogunk többé ugyanúgy gondolni a könyvekre, mint azelőtt. A feldolgozott könyv kétféle értelemben is „feldolgozott”: az eredeti megnyilatkozás a transzformációk sorozatán megy át, mielőtt eléri a végpontot, és átesik a mikrofeldolgozás különféle fázisain is, vagyis felhasználja a számítógépek megdöbbentő képességét arra, hogy kibővítsék és gyarapítsák az eredeti szöveget.

A jelenlegi termést alkotó elektronikus könyveket gyakran éri az a kritika, hogy csengőkkel és jelzősípokkal vannak teleaggatva – ennek hallatára egy programozó akár a fejéhez is kaphatna: „Sípok! Hogy-hogy ez nekem nem jutott eszembe!? – nalássák, emmég semmi.”^{**} A jellegzetes vonások listája formátumonként más és más (egy e-szövegbe személyi számítógéppel jóval több módon belenyúlhatunk, mint egy kézben tartható, viszonylag gyengébb feldolgozó kapacitású olvasókészülék segítségével), de általában mindig tartalmaz olyan hasznos dolgokat, mint például a könyvjelzők, a kiemelések vagy a *hiperlinkek*, és többnyire velejár a könyvvel egy közepszerű vagy inkább gyatra értelmező szótár is. Gyakran hallunk arról a csodáról, hogy nem kell hat kötetet magunkkal cipelni a repülőgépre, amikor ugyanennyit, sőt még többet bepakolhatunk egy kézben tartható olvasókészülék (*reader*) memóriájába. Ez talán nem is olyan csodálatos lehetőség, mint ahogyan egyesek (egyes nem-olvasók) gondolják, hiszen senki a világon nem cipelne magával még álmában sem hat könyvet a repülőgépre (még egyetlen regényt sem lehet kiolvasni annyi idő alatt, ameddig a repülőút tart San Franciscótól New York-ig, és ráadásul mindenütt találhatók nyomtatott könyveket áruló boltok). A sokféle hozzáadott lehetőség dacára azonban a jelenlegi e-könyvek mind azzal kérkednek, hogy megőrzik az eredeti, a nyomtatott könyv szövegét és

^{*} Az általában posztumusz elnyert Darwin díjat olyan embereknek ítéli oda, akik valamilyen elképesztő ostobasággal saját pusztulásukat okozták, megerősítve ezzel Darwin tételét az életrevalóbb egyedek szaporodásáról, vagyis a természetes kiválasztódásról. – *A ford.*

^{**} Az eredetiben: “Well, you ain’t seen nothing yet.” (Szándékos “suk-sükölés”, szleng.) – *A ford.*

annak szellemét is; sőt az egyik olvasókészülék úgy is néz ki, mint egy klasszikus bőrkötésű könyv! Na már most, a múlt században vajon mikor olvasott bárki is rendszeresen bőrkötésű könyveket? Az a csapda, amibe az e-könyvek kiadói és az olvasókészülékek gyártói is beleesnek, maga az eredeti könyvet körüllegző mítosz. Arra törekednek, hogy az e-könyvnek ugyanolyan aurája legyen, mint egy divatos nyomtatott könyvnek. Az én felfogásom szerint ez sértés a digitális médiumra nézve.

A feldolgozott könyv nem határtalan vagy végtelen, de hatalmas kiterjedésű. Nem korlátozódik az olvasására szolgáló kezes készülékekre, hanem megjeleníthető bármilyen számítógép-képernyőn. A feldolgozott könyv legérdekesebb prototípusainak némelyikét valójában nehéz használni, kivéve személyi számítógépen, mivel megjelenítésükhöz nagy képernyőre van szükség, és makacsul ragaszkodnak ahhoz, hogy valamilyen hálózati böngészőprogram segítségével olvassuk őket (lásd például a *Reed Elsevier* kiadó tudományos, műszaki és orvosi folyóirat-kollekciójának kitűnő keresőprogramját és *link-rendszerét*). A jövőben azonban minden bizonnyal rendelkezésünkre fog állni a számítástechnikai készülékek sokasága, amelyek közül egyesek az íróasztalra kerülnek, mások becsúszthatók lesznek a zsebünkbe, bizonyos típusok kombinálhatók lesznek a mobiltelefonokkal, másokat pedig talán sebészileg be fognak ültetni a koponyánk tövébe. A jó hír pedig a következő: ezek mind könyveket fognak megjeleníteni. Ezek a könyvek mindenféle formát fel fognak ölelni, amit csak magukra öltöttek a könyvek a múltban, és még sokkal többet. Az alatt, hogy „mindent” a múltból, pontosan ezt értem. Ha érezni akarjuk majd a bőrkötés szagát, az is beprogramozható lesz. Ha a „Huckleberry Finn kalandjai”, vagy a „Kis Dorrit” teljes szövegére lesz szükségünk, megkaphatjuk. Olvashatjuk a „Bűn és bűnhődés” szövegét oroszul és angolul; és ami azt illeti, láthatjuk majd a kézirat pontos kópiáját is egy kis ablakban megjelenítve a képernyő valamelyik sarkában. Kritikai szövegmagyarázat? Tegyük bele azt is. A lábjegyzetben megjelölt források teljes szövege? Máris benne van. Nem számít, hogy ezeknek az adatoknak egyik vagy másik része fizikailag hol található, hogy vajon az olvasókészülék memóriájában lapul vagy az Internet valamely távoli, előretolt bástyája őrzi, mert mindegyik azonnal elérhető. A feldolgozott könyv összezsugorítja az időt és a teret, és a civilizáció valamennyi dokumentumát a tenyerünkbe varázsolja. A feldolgozott könyv tehát támadást jelent a dolgok természetes ritmusa ellen; a táptalajukból gyökerestől kitépett gondolatok világát foglalja el. A manzárdszobát felcseréltük a mikroprocesszorra.

Az eredeti könyv – amikor feldolgozott könyvvé válva új kontextusba helyeződik – nem tűnik el, hanem inkább csak levetkőzi magáról azt a légkört, ami egy élő emberi lény önkifejezését hordozza, és csupán a szövegére redukálódik. Ha ez kezd úgy hangzani, mint valami obskúrus kritikai szövegelmélet vagy irodalomelmélet, ez azért van, mert az ilyen elméletek egyes aspektusai a jövő előrejelzéseinek bizonyultak. Ezt talán fájdalmas lehet belátni olyasvalaki számára, aki őszintén imádkozott, hogy Isabel Archer ne térjen vissza Osmondhoz, a szavak azonban szimbólumok, és ideálisan megfelelnek a számítógépek szimbolikus logikájával történő manipulációhoz. A feldolgozott könyv megmutatja, hogy Isabel Archer nem más, mint az öt megtestesítő szavak összessége. Ettől kezdve pedig már szabadon feldolgozható.

II.

A feldolgozott könyvnek – a színrelépéséhez szolgáló eredeti könyv szövegén túlmenően – legalább ötféle aspektusa vagy funkciója van, amelyek átfedhetik egymást, és ezek közül egyesek mostanra jobban kifejlődtek, mint mások.

A) A könyv mint portál

Ez az e-könyveknek az a funkciója, ami a legtöbb ember számára ismerős. A könyv specializálódott portállá válik, és arra ösztönzi az olvasót, hogy rajta keresztül más információforrásokhoz jusson. Ennek a legprimitívebb formája a beépített szótárral ellátott könyv. Az e-könyvben minden egyes szóhoz hozzá lehet kapcsolni a szó magyarázatát és etimológiáját, sőt különféle kiejtési változatait is, amelyek gazdagítják az olvasási élményt. Egyes e-könyvek *linkeket* tartalmaznak a megfelelő nevekhez vagy hálózati honlapokhoz, ahol az eredeti témával kapcsolatos háttérinformáció megtalálható. *Hiperlinkekkel* ellátott lábjegyzetek segítségével egy e-könyv a saját forrásaihoz irányíthatja az olvasót, némely esetben ideértve ezeknek a forrásoknak a teljes szövegét. Az e-könyv így a szöveg értelmezését segítő adatok jóval tágasabb világára nyíló ablakká válik.

Nem tehetjük meg vajon ugyanezt szerény, alázatos és igénytelen eredeti könyvünkkel is? Egy részét megtehetjük. A nyomtatott könyvek szintén tartalmazhatnak lábjegyzeteket, bibliográfiákat és más metaadatokat (ilyen lehet például a szerző előszava, a valamely tudós által írt utószó, sőt akár az adott művel foglalkozó kritikai esszék gyűjteménye is, lásd például a kitűnő *Norton* kritikai kiadásokat). A kiadók nagy dolgokat cselekedtek a nyomtatással, és minden okuk megvan a büszkeségre. Az eredeti könyv azonban hátrányba kerül a mikroprocesszorral szemben és szinte összeomlik, olyasféléképpen, mint ami a lovakkal történne, ha egy *SUV** mezőnnyel kellene felvenniük a versenyt. A nyomtatott könyvben lehetnek lábjegyzetek, ám a feldolgozott könyv tartalmazhatja az idézetek teljes szövegét is. A bibliográfia a feldolgozott könyvben egyenértékű lehet akár egy teljes szakkönyvtárral az adott tárgykörben. A nyomtatott könyvet olvashatjuk egy jó szótárral a kezünk ügyében, de a feldolgozott könyv esetében megnézhetünk akár minden egyes szót is a legújabb nagy nemzetközi *Webster* szótárban (*Webster's Third New International Dictionary*), mindössze egy-két kattintás révén; egyes oktatási és tudományos intézmények szerencsés polgárai pedig az *OED*** jóvoltából ma már tanulmányozhatják egy-egy szó mai alakjának teljes fejlődéstörténetét.

Az elektronikus portál lehetőségei azonban messze túlmennek még ezen is, és összeköthetik az olvasót speciális adatbázisokkal és *online* szolgáltatásokkal. Az e-könyvekben lévő bibliográfia közvetlen kapcsolatot jelenthet egy közeli egyetemi könyvtár *online* katalógusához, ahol meg lehet nézni, hogy egy bizonyos könyv megvan-e a gyűjteményben. A „*Books in Print*” olvasói, akik többnyire a kiadói iparág szak-

* *SUV*: A nagyteljesítményű motorokkal ellátott, négykerék-meghajtású divatos terepjáró autók gyűjtőneve. – *A ford.*

** *OED*: *Oxford English Dictionary* (utalás az *Oxford University Press* legújabb *online* szótárára). – *A ford.*

embereiből kerülnek ki, ebből a hatalmas referenciakötetből kikereshetnek bármely címet, amit óhajtanak, és ellenőrizhetik az adott könyv leltári helyzetét az ország két vezető könyv-nagykereskedésében. Más szóval, ez a bizonyos referenciakönyv „kirkattá” vált egy üzleti folyamatban, melynek segítségével a könyvkereskedők újra feltölthetik raktári készleteiket. A feldolgozott könyv lehetőséget ad arra, hogy a könyv tartalma nemcsak olvasható, hanem egyúttal „akciósiítható” is legyen.

A könyv mint portál funkció egyik fontos aspektusa, hogy aláássa az olvasási élményt, még akkor is, amikor kiterjeszti azt. Az olvasás lineáris tevékenység, és a figyelem összpontosítását igényli. A portál kapcsolatai elvonják az olvasó figyelmét a szerző lineáris gondolatmenetétől és más szövegekre irányítják. Az a bizonyos szöveg gazdagíthatja az eredeti könyv jelentését, de egyúttal eltereli tőle az olvasót, akinek újból vissza kell zökkennie az eredeti gondolatmenetbe, amikor visszatér az elsődleges anyaghoz. Ahogy a szerzők egyre inkább tudatára ébrednek a feldolgozott könyv lehetőségeinek, arra számíthatunk, hogy a figyelem ilyen ugrásait szem előtt tartva kezdenek majd írni. Talán bátorítani is fogják az ugrásokat, talán nem; esetleg meg fogják tanulni, hogy a médiumnak ezt az aspektusát is belevigyék írásaikba, éppúgy, ahogyan az audiokönyvek kiadói megtanulták, hogy hallgatóik számára speciális nyomravezető jeleket adjanak, amelyek segítik őket a nyomtatásról a hangra történő átváltásoknál. („Ez a *Moby Dick* Herman Melville-től, negyedik kazetta, B oldal.”)

Amit igazán érdekes lesz látni az előttünk álló években, az az lesz, hogy a szerzők vajon elkezdik-e saját műveiket portáloknak tekinteni, és úgy kezdenek-e majd írni, hogy egyik szemüket a könyv saját határain túlra való kiterjesztésén tartják. Ezt a nyomtatott formák esetében sohasem tehetnék meg, ez csak az e-könyvek sajátja lesz. Egyes szerzők talán szívesebben fognak homályos utalásokat tenni a szövegekben, tudván, hogy az olvasó egyetlen kattintással eljuthat a szómagyarázathoz. Jó lenne tudni, hogy T. S. Eliot vajon mit szólna, ha ma is élne és megláthatná „*The Waste Land*” című költeményének* Ray Parker által annotált online változatát.** Másrészt az is előfordulhat, hogy egyes szerzők zokon veszik majd, hogy a homályos utalások elektronikus úton könnyen tisztázhatók. Például Ezra Pound hírhedten elliptikus költészetének lényegi tartalma részben éppen a művek obskúrus jellegében rejlik, annak a pusztán nehézségében, hogy felfedezzünk bennük minden utalást, ami más művekre vonatkozik. (Azok, akik nem ismerik Pound költészetét, gondoljanak Elvis Costello vagy a *Smashmouth* együttes alluzív zenéjére). Pound „Cantos” című eposza*** feldolgozott könyvként elveszítené nehezen olvashatóságából fakadó esztétikumának nagy részét, mivel a „hasznos” kommentárok segítségével minden utalás azonnal világosan látható lenne az olvasó számára. Ha Pound tudatában lett volna a feldolgozott könyv lehetőségeinek, lehet, hogy egészen másféle költészetet alkotott volna. Hajlamos vagyok azonban azt gondolni, hogy a feldolgozott könyv minden írást – a komoly irodalomtól a bébiszitter számára hagyott üzenetekig – Pound írásaihoz

* Magyarul „A pusztán ország”, illetve „Átokföldje” címmel jelent meg. „A költemény 433 verssorból áll, amelyhez a költő 191 sornyi filológiai magyarázatot fűzött. [...] A Petronius Satyriconjából vett, görög szavakkal megtűzdelt latin nyelvű mottó, a Pound-nak szóló, angolul kezdett és olaszul befejezett ajánlás, és a Pound modorában 35 különböző íróra célozgató, külföldi szerzőket hat nyelven idéző, szanszkrit szavakat is tartalmazó szöveg meglehetősen kuszának tetszik.” (<http://enciklopedia.fazekas.hu/palyakep/vilag/Eliot.htm>)

** (<http://world.std.com/~raparker/exploringthewasteland/explore.html>)

*** Magyarul megjelent: *Észak-Amerikai költők antológiája* (1966); *Cantók* (Párizs, 1975). – A ford.

hasonlóvá fog tenni, kivéve Pound tanítványaiét, akik „perverz módon” arra fognak törekedni, hogy kifejezőmódjuk világosságával és pontosságával különböztessék meg magukat a többiektől. Az e-könyvek valószínűleg egyre sűrítettebbé fognak válni, ahogy az egyetlen kattintással elérhető magyarázó szövegek révén csökken az a szűkséglet, hogy mindent pontosan jelezzünk az eredeti szövegben. Más szóval, az írás nem egyszerűen kifejezőmód lesz, hanem egyszersmind számítógéppel segített kalkuláció is. Nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy Pound, aki óriási hatást gyakorolt a modernista esztétikára, segített létrehozni azt az intellektuális nyomást, ami szükségessé tette az elektronikus kiadás kifejlődését.

B) A könyv mint önmagára visszautaló szöveg

A könyvek bizonyos módon elrendezett szavakból állnak. Ha megváltoztatjuk a szavak elrendeződését, megváltozik a könyv értelme, de egyes változások felfedhetnek valamit az eredeti jelentésből, ami korábban homályos maradt. Ezt ki lehet próbálni bármely nyomtatott ismeretterjesztő könyvvel, amely tartalmaz indexet. Olvaszuk végig a könyvet anélkül, hogy egyetlen egyszer is megnéznénk az indexet. Most forduljunk az indexhez, és olvassuk el az összes címszót. Új minták fognak feltűnni. Az index a könyv desztillátumaként érdekes heurisztikus készülékké válik.

Mondanom sem kell, hogy a számítógépek ugyanezt jobban meg tudják csinálni. A feldolgozott könyv szinte számtalan módon indexelni képes egy könyvet, és minden egyes módszer az elsődleges szöveg más és más aspektusát fogja kiemelni. Ezt a lehetőséget élvezetesen karikírozza Italo Calvino *„If on a Winter's Night a Traveller”* című könyve, amelyben egy irodalomkritikus azt állítja, hogy többé nem olvas irodalmat, hanem inkább csak a műben előforduló szavak gyakoriságát tanulmányozza, a számítógépről kinyomtatott jegyzék alapján. A feldolgozott könyv meg tudja mutatni a szavak gyakoriságát, feltérképezheti azt a „normális” használat statisztikusan meghatározott mintájával összehasonlítva, kimutathatja a standard deviációt és vizuálisan megjelenítheti az eredményt; bizonyos szavakat egyes szereplőkhöz társíthat, és felismerheti a metaforák olyan hálózatait, amelyeket esetleg még a legfigyelmesebb olvasó sem vesz észre. Ezeknek a mintáknak a kimutatásával (vagy talán pontosabb lenne azt mondani, hogy ezeknek a mintáknak az élénk tárásával, hogy láthassuk és értelmezhesük őket) a feldolgozott könyv elvégzi az olvasó munkájának egy részét. A *„The Scarlet Letter”* egyik olvasója észreveszi, hogy Hester Prynne keblére egy piros „A” betű van varrva, majd később lát egy olyan bekezdést, ahol Hester egy piros rózsákkal teli kertben sétál: a kapcsolat feltárult, az értelmezés lehetséges. A számítógép szintén „kiszűrhatja” ezt a kapcsolatot, és még sok-sok mást is, potenciálisan megmutatva nekünk valamit abból a gazdagságból, amit általában csak az újraolvasás gyönyörűségeihez társítunk. A feldolgozott könyv térbelivé tágul: a könyv lineáris előrehaladásán túl lehetővé teszi, hogy a különböző időpontokban történt események egyidejűleg eszünkbe juthassanak. Arra készíti az elsődleges könyvet, hogy utalásokat tegyen önmagára.

Míg a feldolgozott könyvnek ez a bizonyos funkciója a kereskedelmi forgalomban kapható könyvek jelenlegi generációjában általában nem működik, a kutatóintézetekben már több évtizede használatban van. (Egyébként a feldolgozott könyv szá-

mos olyan jellegzetessége, amit ebben az esszében megemlítek, még évekig nem fog széles körben elterjedté válni.) A szógyakoriság-számlálás felhasználását az irodalmi tanulmányok eszközeként először húsz évvel ezelőtt láttam egy kiállításon, a *Modern Language Association* évi közgyűlésén. Ott ABC-sorrendbe szedve mutatták be minden egyes kifejezés gyakoriságát Joyce „Ulysses”-ében, olyan módszerként, ami segítheti egy köztudottan nehéz könyv megértését. A szótárkészítők ma már rutinszerűen dolgoznak fel nagy tartalom-adatbázisokat ezzel a módszerrel, megpróbálva elkülöníteni az új szavakat és a régi kifejezések újabb értelmezéseit. (Az utóbbihoz – az új jelentésekhez – némi mesterséges intelligenciára is szükség van, hogy a módszer hatékonyan működjön.) A szótárak elkészíthetők úgy is, hogy „olvassák” önmagukat, ami jó módszer a helyesírási hibák ellenőrzésére és annak biztosítására, hogy minden szó, ami egy meghatározásban megjelenik, benne legyen a szótárban címszóként is: ez a megoldás egy jó szótár szövegét zárt hermeneutikai körre teszi. Az írók a könyveknek ezt az önmagukra visszautaló jellegzetességét legtöbbször – mint a Calvinótól származó fenti példában is – humorosan kezelik. Például David Lodge egyik regényében egy író alkotói válságba kerül, amikor meglátja valamelyik könyvét ilyen módon feldolgozva. Egyszerűen nem bírja elviselni mindazt, amit ennek segítségével megtudott önmagáról. Ebben az esetben a humor az eredeti bosszúja a feldolgozott változaton.

C) A könyv mint platform

A könyv mint platform egyszerű vagy összetett formában jelenhet meg. Az egyszerű forma esetében a szövegmagyarázat rá van „pakolva” az eredeti mű ártatlan, gyanútlan szövegére. Ez természetesen nemcsak az elektronikus könyv sajátossága, a nyomtatott könyvek is gyakran tartalmaznak bőséges kritikai fejtegetéseket. A platform funkciónak ez az egyszerű formája bizonyos mértékig átfedésben van a könyv portálként betöltött funkciójával, legalábbis annyiban, hogy a kommentárok gyakran az eredeti szövegre való rákattintással érhetők el. A magyarázó szövegnek azonban nem kell formális kritikai észrevételekre szorítkoznia; tartalmazhat például kiemeléseket valamely diák szövegéből, vagy az oktatótól származó megjegyzéseket is. Jelenleg számos vállalat tanulmányozza az egyszerű platformok lehetőségeit. Számíthatunk a használatukhoz szükséges technikai eszközök széles körű elterjedésére, különösen (legalábbis eleinte) a felsőoktatásban, ahol sok diáktól megkövetelik, hogy hordjanak magukkal *laptop* számítógépet, és az osztálytermi tevékenységet sok oktató kiegészíti *online* kommunikációval is. A könyv platform funkciójának összetett formája azonban kissé még homályosnak tűnik. Ez egyelőre még jóval kevésbé fejlődött ki, mint a feldolgozott könyv portálként betöltött, illetve önmagára visszautaló funkciói. A könyv mint platform összetett formájában éppen az ellenkező funkciót tölti be. Portálként a feldolgozott könyv más dolgokra utal; platformként viszont mintegy felhívást jelent más dolgok számára, hogy azok mutassanak rá.

A könyvek ugyanabból az okból kívánják meg, hogy rájuk mutassanak, mint amiért az emberek a figyelem középpontjába akarnak kerülni. A nyomtatott könyv esetében ez a kívánság a szükségszerűen megfogalmazott aforizmák formáját öltheti, amelyek valósággal kínálják magukat az idézéshez. A tudományos munkában az eredeti felismerések közzétele egy-egy publikációt az idézetek óriási hálójának a középpontjába helyez-

het. Ez a feldolgozott könyv rendkívüli aspektusa, és bizonyos kifejtést igényel. Az ISI* számszerű kimutatásokat tesz közzé arról, hogy a tudományos közleményeket milyen gyakran idézik más publikációkban. A magas citációs index állítólag azt jelzi, hogy kitűnő tanulmányról van szó, ami kedvező fényt vet a szerzőre. Nos, a több idézet vajon csakugyan azt jelenti, hogy egy tanulmány jobb a többinél? És mit értünk egyáltalán az alatt, hogy jobb? Vagy egyszerűen arról van szó, hogy csupán széttártuk a karunkat, amikor egy igazán nehéz kérdéssel, az érték meghatározásával kerültünk szembe (ne feledjük, hogy az eredeti könyv teremtette értékről van szó), és a nehéz kérdés megválaszolása helyett – mintegy proxy-ként – az egyszerű számlálás számítógéppel értékelhető statisztikai eszközt választottuk? Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a feldolgozott könyvnek ez a mércéje rossz, hanem csak azt, hogy nem egészen helyes. Nem azért használjuk, mert megadja a helyes választ, hanem azért, mert könnyen elérhető választ ad – hasonlóan a régi vicchez a fiúról, aki egy sötét utca egyik végén elveszít egy pénzdarabot, de az utca másik végén keresi, mert ott jobb a világítás.

A platform a számítógép-iparban konkrét és fontos dolog; Bill Gates annak köszönheti a gazdagságát, hogy előre látta az egyik legfontosabb platform, a *Windows* operációs rendszer fejlődését. Platformnak azt nevezzük, amin más dolgok nyugszanak. Ezek az egyéb dolgok (amelyeket alkalmazásoknak neveznek) alapként használják vagy „előhívják” a platform forrásait ahhoz, hogy bizonyos feladatokat végrehajtsanak. Így például a szoftverfejlesztőknek nem kell megtanítaniuk a számítógépeket arra, hogy a színeket hogyan jelenítsék meg a képernyőn, hanem egyszerűen előhívhatják a platformba beépített képességet a színes megjelenítésre.

A könyvek világában a referenciaként használt kézikönyvek azok, amelyek a legkézségesebben rendelkezésünkre állnak, hogy platformként újjáalkossuk őket. A szótárakat ma olyan szoftvereszközökkel készítik, amelyek lehetővé teszik, hogy „előhívhatók” legyenek bármely szóról, amely megjelenik a képernyőn: csak ki kell jelölni a szót vagy kifejezést, és egy kattintásra megjelenik a meghatározás. Az enciklopédiákat szintén használják platformként, habár ennek megvalósítása általában arra korlátozódik, hogy manuálisan *hiperlinkeket* illesztünk be az eredeti szövegbe, amelyek azután „előhívják” az enciklopédia adatbázisát. A platformokról alkotott fogalmainkat azonban nem szükséges az olyan, valósággal erre született háttérforrásokra korlátozunk, mint amilyenek a kézikönyvek. Bizonyos könyveket például eredeti formájukban alapkönyveknek szokás tekinteni. Az Interneten bármi, ami alpműnek számít, minden leszármazottjához kapcsolatokat nyújtó anyaszöveggé jelenhet meg. Amikor egy könyv az alapkönyv rangjára emelkedik, a kiadó különféle eszközöket nyújthat ahhoz, hogy más munkák számára megkönnyítse az adott könyvre való hivatkozást, s ez által az eredeti szöveget platformmá alakítja át. A könyv mint platform legpregnansabb példája a Biblia, ami platformként szolgál az egész nyugati civilizáció számára. A Biblia valódi platformként történő kiadására azonban még várunk kell, jóllehet korlátozott szintű portálként már megjelent.

A Biblia platformként való kiadása nem csupán azt kívánja meg, hogy a tartalom „helyes” legyen (ami ebben a kontextusban azt jelenti, hogy a platform olyan tartalmat nyújtson, amihez más emberek bizalommal fordulhatnak), hanem egyúttal az er-

* Az ISI (*Institute for Scientific Information*) több ezer folyóirat figyelésével működteti a világ mértékadónak tekintett tudományos statisztikai adatszolgáltatását. – *A ford.*

re a platformra való építkezést megkönnyítő eszközök nyújtását is feltételezi más fejlesztők (szerzők vagy kiadók) számára. Ilyen eszközök lehetnek például meta-jelzések, olyan információk, amelyek segítenek meghatározni a dokumentumoknak azokat az elemeit, amelyekhez illesztjük őket. Ezek azonosíthatják például a grafikai és tipográfiai kategóriákat („ez egy kép”; „ez egy bekezdés kezdőszavának behúzása”), a retorikai kategóriákat („ez egy bekezdés”; „ez egy új fejezet kezdete”) és a tematikus egységeket („ez egy macskákról szóló szakasz”; „ez a szakasz kutyákról szól”), még akkor is, ha a nyilvánvaló kulcsszavak („macskák”, illetve „kutyák”) hiányoznak („ez a szakasz kedvtelésből tartott háziállatokról szól”). A meta-jelzések súlyozhatók, ami annyit jelent, hogy fontosságuk rangsorolható. Ez a bekezdés például tartalmazza a „Biblia” kulcsszót, de a bekezdés nem a Bibliáról szól, tehát ez a szó kisebb súlyú lenne. Az irodalomelméletre utaló meta-jelzés nagyobb súlyt kapna, jóllehet sem az irodalom, sem az elmélet nem jelenik meg itt; a legmagasabb rangot pedig talán egy olyan meta-jelzés kapná, amely konzultánsok által felhasználható marketingeszközként utalna a szövegre. Megkockáztatva, hogy túl messzire próbálom kiterjeszteni a metaforát, mondhatnám azt is, hogy a könyv mint platform kiadójának nyilvánosságra kell hoznia az általa alkalmazott *API* (*Application Program Interface*) paramétereit, hogy mindenkinek rendelkezésére álljon az az illesztő felület, ami lehetővé teszi más szerzők és kiadók számára is, hogy az adott platformra írjanak. A platform tartalmát tehát olyan információs objektumként, olyan meghatározott és jól megragadható modulként foghatjuk fel, amely más művek által előhívható.

A könyv mint platform kiterjeszti a könyv mibenlétéről alkotott hagyományos felfogásunkat, megnehezítve a hagyományos könyvek újjáalkotását vagy feltámasztását platformként való használat céljából. Ebből az okból kifolyólag a tartalmi platformok létrehozása érdekében jelenleg folyó munka egy része az Internet eredeti sajátosságai közé sorolható, jóllehet az ezzel kapcsolatos entitások tekintetében az üzleti kilátások még bizonytalanok. Tegyük fel, hogy egy vállalkozás újsághírek kulcsszavai szerint gyűjtött referenciaadatok halmazait produkálja. Egy olvasó, aki például egy Ariel Sharonra vonatkozó utalással találkozik, rákattinthat egy rövid cikkre ezzel a személyiséggel kapcsolatban. Hasonlóképpen, egy másik szövegben a nyersolajra vonatkozó utalás összekapcsolható az olajról és az olajiparról szóló cikkekkel. Az ezzel a vállalkozással létrehozott tartalom annyiban különbözik a hagyományos kézikönyvektől, hogy ezt már kezdettől fogva a világháló létezésére való tekintettel tervezték meg. A cikkek rövidek és könnyen megjeleníthetők egy ablakban a számítógép képernyőjén, s a cikkek témáit olyan kulcsszavak generálják, amelyek ténylegesen megjelentek a hírekben (eltérően a hagyományos enciklopédiáktól, melyeknek a címszavai homályosak lehetnek azok számára, akik csak újságot olvasnak). Tegyük fel továbbá, hogy egy ezzel rokon másik vállalkozás nem új tartalmat épít ki egy platform számára, hanem a világhálón elérhető honlapok címszavainak adatbázisát fejlesztette ki. Így az olvasó – amikor a Sharonnal kapcsolatos utalással találkozik – nem egy bizonyos cikkhez, hanem néhány olyan honlaphoz juthat el, amelyek információt tartalmaznak Sharonról. Ahogy egyre több és több referenciaként felhasználható információ jelenik meg a világhálón, fokozatosan meg fog szűnni az a szakadás, ami jelenleg még fennáll az eredetileg is a háló számára készített, illetve az eredetileg valamilyen más médium közvetítésével nyilvánosságra hozott tartalom között.

Azt hiszem, hogy a könyv mint platform kifejlesztésében igen nagy üzleti lehetőségek vannak, különösen a speciális piacok által igényelt referenciaanyagok terén. Az általános referenciaművek – mondjuk például az *Encyclopaedia Britannica* újabb változatai, sokkal több és részletesebb tartalommal és atomisztikus, rövid szócikkesszerkesztési stratégiával – nagy kísértést jelentenek, de egy ilyen mű létrehozásának és „karbantartásának” költségei az egekig szöknek, és a gazdasági kilátások csüggesztőek. A vertikális piacok jobb terepet nyújtanak mind a fogyasztók, mind a professzionális felhasználók számára. A kerti virágok meghatározását nyújtó online enciklopédia például információs objektumként szerkesztve jó projekt lenne, de még jobb lenne egy kifejezetten szakszerű enciklopédiát kiadni a kerti virágok génállományáról, beleértve minden egyes növény és virág genetikai térképét, letölthető adatfájlokkal a génebézési beavatkozások ösztönzésére. Üzleti szempontból az a szabály, hogy minél szűkebb a spektrum és minél szakszerűbb a kiadvány, annál jobb; és még annál is jobb, ha az adatok munkaeszközként is felhasználhatóvá tett formában jelennek meg, megmutatva, hogy a szóban forgó dolgok hogyan működnek (szemben az értelmező megközelítéssel, ami csak azt tárja fel, hogy a dolgok mit jelentenek).

A platformként használható könyvekre fordított befektetéseik visszatérülése érdekében a kiadók különféle eszközöket fognak kidolgozni, de a helyes (vagyis a legnagyobb tökemegtérülést biztosító) gazdasági modellt a próba-tévedés módszerével fogják megtalálni. Az alpművek kiadói díjat számíthatnak fel más kiadóknak azért a jogért, hogy a tulajdonukat képező alpművet „előhívhassák”, másrészt viszont így – ha a költségeket az igénylők túl magasnak találják – az alpmű esetleg nem lesz képes megfelelő hálózatot létrehozni maga körül, s ezzel aláássa saját alpmű-státusát. A rövidtávú és a hosszútávú gazdasági nyereségek között mindig alkut kell kötni, ami újabb ok arra, hogy a kiadvállalatok továbbra is egyre nagyobbak és nagyobbak legyenek, mivel hosszú távú terveket csak a nagy szervezetek tudnak finanszírozni. Nagyon hasonló a helyzet ma a könyvtárak világában is, különösen a közkönyvtárak vonalán, amelyekkel kapcsolatban a könyvkereskedők és a kommersz kiadók mindig is ambivalens érzéseket tápláltak. A forgalomban lévő könyvek többségét kiskereskedelmi egységeken (könyvesboltokon, kedvezményes könyvklubokon és online fórumokon) keresztül értékesítik, de a könyvtárak állományába helyezett könyvnek megvan az a potenciálja, hogy megeszi a kiskereskedelmi forgalmat. Másrészt erős bizonyítékok vannak arra, hogy a könyvtári állományok marketing mechanizmusként szolgálnak a kiskereskedelmi forgalom ösztönzésére. A kiadók tehát támogatják a nyilvános könyvtárakat, feltéve, hogy azok nem veszélyeztetik a könyvek kiskereskedelmi terjesztését. Ez viszont valójában paradoxon: ha az Egyesült Államokban valaha is kifejlesztenénk egy teljes mértékben támogatott közkönyvtári rendszert, és mindenki a polgári élet középpontjaként tekintene a helyi könyvtárakra, akkor a kiadók nem adhatnák el többé a könyveiket.

Gyanítom, hogy a platformként, illetve alkalmazásként (vagyis pusztán könyvként) megjelenő könyvek marketingje között szakadás fog kialakulni. Valószínű, hogy a platformként szolgáló könyveket a kiadók – arra törekedve, hogy ezek mindenütt jelen legyenek, és tranzakciós költségeik ugyanakkor alacsony szinten maradjanak – a már létező célközösségekben fogják piacra dobni, például az egyetemek oktatói és diákjai, egy-egy nagyvállalat alkalmazottai vagy az adott tárgykörök iránti érdeklődés szerint szervező csoportok számára (egy helyi sakk-klub engedélyezheti a sakkjátsz-

mák megnyitásait feldolgozó enciklopédia terjesztését tagjai körében). Azokat a könyveket pedig, amelyek az ilyen tartalmi platformokra épülnek, mind a közösségeket, mind az egyéneket megcélozva fogják terjeszteni. A kétpályás marketingstruktúra arra fogja készíteni a közösségeket, hogy nagyobb szerepet vállaljanak tagjaik információs szükségleteinek kielégítésében, ami viszont ösztönözni fogja a tagok még intenzívebb részvételét a közösségben. Ez nem „egyetlen világ”-forgatókönyvet, hanem egyfajta közös gazdasági érdekek alapján létrejövő, „törzsi” jellegű társulást jelent.

Érdemes megemlíteni a könyv platformként betöltött funkciójának egy különös aspektusát, nevezetesen azt, hogy az ilyen szándékkal létrehozott könyvek emlékeztetnek valamelyest az önbeteljesítő jóslatokra. Egy platformként szolgáló könyv más könyvekben való előhívása érdekében közhírré teszi megjelenését és hozzáférhetőségét, részben annak az eszközkészletnek a segítségével, amit harmadik felek számára elérhetővé tesz. Egy jó könyvet jó eszközök nélkül nem fognak gyakran igénybe venni. Remélhető, hogy egy jó eszközökkel ellátott rossz könyvet egyáltalán nem fognak így használni. Ám egy jó eszközökkel felszerelt, de csak „elég jó” könyvet valószínűleg gyakrabban fognak felhasználni, mint egy „igazán jó”, de eszköztelen könyvet. Bizonyos hálózati hatások – az adott termék vagy szolgáltatás szempontjából külsőnek számító dolgok, amelyek hajlanak az eredeti termék támogatására, sőt megerősítésére is, ahogyan például a harmadik felektől származó szoftverek óriási mennyisége támogatja a *Microsoft* cég *Windows* platformját – ekkor életbe léphetnek, és ezek valószínűleg erősíteni fogják az „elég jó” könyv platformrangra emelkedési törekvéseit. A *Google* keresőrendszer például a *web*-oldalakat részben a más oldalakról rájuk mutató *linkek* száma alapján rangsorolja, és mivel a keresőrendszerek, amelyek közül jelenleg a *Google* a legjobb, fontos forrását alkotják a *web*-oldalakhoz irányuló forgalomnak, a befelé mutató *linkek* nagyobb száma még több befelé mutató *linket* eredményez. Ez azt jelenti, hogy egy sikeres könyv létrehozása egyre inkább megkívánja annak a figyelembevételét is, hogy milyen eszközök szükségesek a tényleges igénybevétel ösztönzéséhez. Nem elég mondani valamit, úgy kell mondani, hogy mások is azt akarják majd mondani.

Mi a helyzet azonban a kiváló könyvekkel? Azokkal a könyvekkel, amelyeknek az ereje érezhetően olyan nagy, hogy megköveteli a figyelmünk ráfordítását, annak elenére, hogy hiányoznak belőlük a platformmá váláshoz szükséges eszközök, és ügyetlenül publikálták őket? Ha megértjük, hogy a kiváló könyvek klubja valóban kicsiny klub, akkor azt fogjuk észrevenni, hogy a kivételes könyv megteremti saját híveinek táborát, és a hívek összeállítják körülötte a feldolgozási eszközök hálózatát. A feldolgozott, ám csak „elég jó” könyv minden erőfeszítése ellenére sem fogja tudni végül lesöpörni az asztalról a kivételes eredeti könyvet, melynek a belső intenzitása rávilágít a számítógépes feldolgozás korlátaira.

D) A könyv mint gépi komponens

A könyvek félreneveltek bennünket. Azt hisszük, hogy a könyveket számunkra írták, azért, hogy elolvassuk őket, vagyis az a végső céljuk, hogy eljussanak hozzánk, tehát olvasóként központi helyet foglalunk el a kultúra drámájában. Ha azonban a feldolgozott könyv megkísérli elválasztani a szerzőt saját munkájának a szövegétől, nem

lehetünk meglepve, ha az olvasó is hamarosan támadások kereszttüzébe kerül. A feldolgozott könyv egyik aspektusa olyan könyvek létrehozása, amelyeket arra szánunk, hogy gépek olvassák őket, s amelyek beágyazódnak a gépi folyamatokba. Csupán idő kérdése, hogy gépi olvasóközönségnek szánt könyvek jöjjenek létre. A kiadóipar mai lassú növekedését figyelembe véve könnyen meglehet, hogy az iparág jövője ennek az új vevőkörnek a kiszolgálásában rejlik.

Az emberi kultúra olyan elemeinek (például a könyveknek) a használatával kapcsolatos kutatás, amelyek számítógépi algoritmusok részévé tehetők, már évtizedek óta folyik; ez a munka bizonyos esetekben már kiterjed egyes fogyasztói készülékekre, illetve szolgáltatásokra is. Gyakran találkozunk például az írott szöveget beszédre fordító (*text-to-speech*, *TTS*) technológiával, amikor feltárcsázzuk valamely közszolgáltatást végző intézmény telefonszámát, és egy robothang üdvözl bennünket. A *TTS* olyan hangok gyűjteményének kifejlesztésével működik, amelyeket a szóban forgó szövegben előforduló betűkhöz, illetve szavakhoz rendelve, gépi úton állítanak elő. Az angol nyelvben mindössze negyven ilyen hang (fonéma) van, a legtöbb *TTS* készülék azonban ennél több hangot generál, hogy csökkentse a szaggatottságot, ami az egyes betűk egyenkénti kiejtéséből adódik. Az egyszerűnek tűnő hangképzés mögött meghúzódó kifinomult technológia valóban elképesztő eredményeket ért el, és hajlik arra, hogy háttérbe szorítsa az általa generált lexikai tartalmat. Személyi számítógépek milliói kerülnek ma piacra, amelyekbe ez a technológia már be van építve. E-mail üzeneteinket felolvastathatjuk magunknak robothangon, ha akarjuk, aminek ugyan nincs sok értelme, ha a számítógépnél ülünk, de nagy kényelmet jelenthet akkor, amikor például éppen autót vezetünk, és nem vehetjük le a szemünket az útról – a mobil *TTS* már elérhető. Egy szilícium-völgyi vállalat kifejlesztett egy felolvasó készüléket vakok számára, ami csodálatos hozzájárulás a világ már meglevő médiumaihoz, mivel a kiadott könyveknek csupán egy kicsiny hányada fog valaha is elkészülni audio-könyvként (és a költségek miatt még ekkor is többnyire csak rövidített formában). A *TTS* kétségkívül meg fogja találni az utat ahhoz, hogy minden könyv esetében alkalmazható legyen, megadva az olvasás vagy a hallgatás közötti választás lehetőségét a feldolgozott könyvek olvasóinak. (Ami azt illeti, ez a folyamat – ahogy az olvasásra, illetve hallgatásra szánt könyvek szövegéhez való hozzájutás lehetőségei, vagyis eszközei és költségei közelítenek egymáshoz – veszélyeztetni fogja, vagy akár le is rombolhatja az audio-könyvek mai két milliárd dolláros kereskedelmi forgalmát).

A *TTS* fordítottja a hangfelismerési technológia, bár ez még nem jutott olyan messzire, mint a *TTS*. Egy hangfelismerő rendszer magában foglal egy szótárt, amely segít azonosítani a kiejtett szavakat. Egyes jelenleg elérhető rendszerek megkínájk, hogy egy bizonyos beszélő egy ideig „oktassa” a rendszert, hogy az hatékonyan működni tudjon, ám az az elv, hogy egy szótárnak be kell ágyazódnia a rendszerbe, így sem változik. A hangfelismerés pontosságának tökéletesítésére alkalmazott legegyszerűbb módszer a felhasznált szókincs korlátozása. Pontosan ez történik, amikor egy automatikus hangposta rendszerrel beszélünk, amely ilyesmiket mondhat: „A sípszó után kérjük, mondja be társadalombiztosítási számát, vagy billentyűzze be azt”. Az ilyen korlátozott szókincs létrehozása egyenértékű például a szótárak rövidített, puha fedelű kiadásával, azzal a megkorítással, hogy a hangfelismerési technológia követelményeit nagyrészt empirikusan határozták meg, azoknak a szavaknak a tanulmányozása útján, amelyeket a felhasználók ténylegesen kimondanak, és a szótár szókin-

cse kiterjeszthető, ha a felhasználók ezt kívánják. Ez a visszacsatolási mechanizmus, ami sajátosan jellemző a feldolgozott könyvre, igen gyorsan, akár egy pillanat alatt is létrejöhet. Más szóval tehát a feldolgozott könyv „tanul”, és alkalmazkodik felhasználásának aktuális körülményeihez. A hagyományos könyvek ezzel szemben – csak úgy, mint a gyémántok – örökre szólnak.

Úgy tűnhet, hogy a kézikönyvek, és különösen a szótárak előnyben vannak más könyvekkel szemben abból a szempontból, hogy könnyebben válhatnak gépi komponensekké, valójában azonban minden könyv törekszik a tökéletességnek arra a fokára, amit a gép testesít meg. Ehhez azonban soklépéses folyamat végigjárására van szükség. Vegyük például a romantikus szépirodalmat. Hogyan képzelhetjük el egyáltalán, hogy egy gépnek bármi köze lehet egy romantikus regényhez? Az első lépés a regény átalakítása indexek gyűjteményévé, szövegelemzés révén, nagyjából úgy, ahogy fentebb az önmagára visszautaló könyvvel foglalkozó részben leírtam. Az ilyen indexek közbülső dokumentumok, amelyek értékesek lehetnek a piacra vitelről gondoskodó ügynökök számára, akik kivonatolhatják belőlük a szógyakorisági listákat (vagy valami más, mögöttes textuális mintát), hogy azok segítségükre legyenek a reklámozáshoz felhasználható szövegek megfogalmazásában. A feldolgozott könyv azonban még többet is tehet. Miért csak egy romantikus regényt adjunk el, amikor eladhatunk ezret is? Készítsünk *linkeket* minden egyes regény indexeiben egy seregnyi olyan metaadathoz, mint például a szerző neve, a megjelenés éve, az eladási arányok és a forgalom földrajzi megoszlása! Nyerjük ki az adatokat közvetlenül az eladási helyek pénztárgépeiből, és frissítsük metadokumentumainkat valós időben! Ekkor olyan dinamikus adatbázishoz jutunk, ami elárulja, hogy egy bizonyos piaci szegmens ízlése és hangulata percről percre hogyan változik. (Még ennél is jobb és több információt szerezhetnénk, ha ezeket a könyveket *online* olvasnák, ebben az esetben ugyanis minden egyes oldal elolvasása nyomon követhető lenne.) A reklámszövegírók akár ki is iktathatjuk, és a feldolgozott adatokkal csavarinthatunk egyet a megbízó vállalat honlapján, vagy betáplálhatjuk a dinamikus adatokat egy digitális nyomdába, ahol a marketing-brosúra szövege még az utolsó pillanatban is megváltoztatható.

A könyvek világán kívül valami hasonló már folyamatban van. A *Benetton* szervezete rögzíti az adatokat minden egyes ruhadarabról, amelyet eladnak, és az így létrehozott adatbázist a divattrendek megállapítása végett folyamatosan értékeli. Az értékelés eredményeit azután visszatáplálják a termelésbe, ahol befolyásolhatják a színválasztékot. Könnyen lehetséges, hogy az ingek színe a *Benetton* leltárában az egyik hétről a másikra megváltozik, közvetlen válaszként arra az információra, amit a pénztárgépektől visszacsatolnak a gyártóműhelyekhez. A feldolgozott könyvek bevezetése az efféle rendszereket tovább fogja finomítani, kulturális alapon súlyozó mechanizmusokkal elősegítve a raktári készletkezelésre és a vásárlások ösztönzésére szolgáló eljárások hatékonyságának optimalizálását.

E) A könyv mint hálózati csomópont

Az eredeti könyv különálló tárgy, a feldolgozott könyv viszont csomópont valamely hálózatban. Ma már tudjuk, mi történt az eredeti könyvvel: csomóponttá változott és akként van jelen, összekapcsolva más csomópontokkal, amelyek közül sok ma-

ga is eredeti könyv. Hasonlítsuk ezt össze a DNS-sel! Minden egyénnek megvan a maga saját, egyedi DNS-e, de ebben a DNS-ben sok minden közös minden más emberével, akár élők, akár holtak, vagy – ami azt illeti – akár még meg sem születtek. Mindannyian unokatestvérek vagyunk.* És ez igaz a könyvekre is, ha olyan hálózatba helyezzük őket, ahol mások rájuk mutatnak és maguk is rámutatnak másokra, ahol elemzik, értékelik, feldolgozzák és elosztják őket, és ahol a könyvek feltárják tartalmukat minden más könyv számára. Amikor Hemingway megjegyezte, hogy az egész amerikai irodalom visszavezethető a *Huckleberry Finn*-re, ezt a rokonságot ismerte fel. Amikor egy szövegelemző program megállapítja, hogy egy bizonyos régióból származó írók több alárendelt mondat szerkezetet használnak, mint egy másik régió írói, akkor ez is a rokonságot határozza meg.

A hálózati csomópontok közötti kapcsolatok többszörösek lehetnek. Egy csomópont felhasználható gépi összetevőként és segítségként egy másik csomópont létrehozásában, amely platformként szolgál egy harmadikhoz, amely viszont támogatja az elsőt. A hálózati térkép megmutatja, hogy az egyes csomópontok hogyan kapcsolódnak egymáshoz, tehát voltaképpen a feldolgozott könyv arcképe és családfája: bemutatta a könyv őseit, közvetlen elődeit, leszármazottait és egész családi kapcsolatrendszerét. Ez a térkép maga is egy dokumentum (nevezhetjük esetleg ezt is *könyvnek*?) vagy metadokumentum, amely éppen abból az erőtérből ered, amelyet leír, és viszonzásként visszahat rá, nagyon hasonlóan ahhoz, ahogyan a tudat befolyásolja egy emberi lény viselkedését.

Mindez bizonyára meglehetősen elvont okoskodásnak tűnik azok számára, akik csupán egy egyszerű, önmagában teljes szöveget – például egy memoárt vagy egy kategóriaregényt (detektívhistóriát, románcot, tudományos fantasztikus történetet, stb.) – akarnak megírni. A probléma az, hogy az önmagában teljes szöveg gondolata a papírra nyomtatott médium terméke. A feldolgozott könyv kihívása az írókkal szemben abban áll, hogy az íróknak kettős tudatossággal kell dolgozniuk, egyrészt mint eredeti szerzőknek, másrészt mintegy átkukucskálva a saját válluk fölé, hogy láthassák a könyvet, miközben azt szinte már megírása közben is feldolgozzák. Az eredeti könyv rendőri felügyelet alatt áll. Nehéz lenne sok olyan szerzőt elképzelni, akinek a munkáját nem befolyásolja az a tény, hogy állandóan egy kamera figyeli őket. Fontos továbbá megjegyezni azt is, hogy ez a bizonyos felügyelet nem választás kérdése. Egyes romantikus írók megpróbálják elhárítani a feldolgozott médiumok betolakodását, ám azok lesznek a legsikeresebbek, akik keblükre ölelik a hálózatot, mivel a siker a szöveg, illetve a csomópont fennmaradása és „rámutathatósága” határozza meg.

Érdemes megjegyezni, hogy a feldolgozott könyv csomóponti aspektusának nagyon fontos gazdasági következményei vannak, amelyek a következő években valószínűleg át fogják formálni a kiadóipart. A szerzői jogot fenyegető veszélyek például visszaszoríthatók lesznek. A kiadók már hosszú ideje figyelik a zeneiparban működő hit-testvéreik megpróbáltatásait, és jobban rettegnek a szerzői jogokat érintő kalózkodástól, mint bármi mástól. A kalózkodás persze nemcsak a digitális könyvek osztályrésze,

* Az eredeti angol mondat így hangzik: „All men are cousins.” Azért választottam a szó szerint nem pontos, de tartalmilag helyes fordítást, mert a szerző később visszatér erre a mondatra, és mondanivalójának illesztrálásához – mint látni fogjuk – ez a változat jobban megfelel, mint ha ezt írtam volna: „Minden férfi egymás unokatestvére.” – A ford.

ahogy azt bármely kiadó megmondhatja, aki már utazott Ázsiában, de sokkal nagyobb mértékűvé válik, ha az Internet útján a könyvek kópiái elterjeszthetők lesznek az egész világon. A *Napster* elnevezésű első tömegpiaci *file-sharing* szolgáltatást a zeneiparnak sikerült megnyirbálnia és visszaszorítania, a *file-sharing* azonban a *Napster* földalatti örököseinek (*LimeWire*, *Aimster*, stb.) tevékenységével és a *UseNet* univerzumán belül még mindig folyik. A kalózszoftverek sok könyvet elrabolnak ma is, és ennek hatására egyes kiadók – attól félve, hogy termékeik a *file-sharing* illegális világának martalékává lesznek – a digitális kópiák terjesztésétől távol eső békésebb vizekre kormányozzák hajójukat.

A feldolgozott könyv azonban publikálható valamely hálózat csomópontjaként is, más könyvekkel létesített kapcsolatokkal, szövegmagyarázatokkal, *online* könyvtári katalóguskártyákkal, tanárok ajánlásaival, és így tovább. Ha a hálózatot úgy fejlesztették ki, hogy hasznos legyen (és itt fontos a „ha”, mivel az öncélú *linkek* és más kapcsolatok zavaróak lehetnek), akkor a könyvnek mint csomópontnak nagyon jól tesz, hogy a hálózat részévé válik. Ha az eredeti könyv eleve csomópontként készült, akkor kalózmásolatai nem fognak rendelkezni az összes hálózati kapcsolattal, s ez sokat levon a kalózkópiák értékéből. Ez tehát vissza fogja hozni az olvasókat a csomópontként funkcionáló könyvhöz, mégpedig nem az eredeti értéke miatt (hiszen a tartalom a kalózkópiákban másutt ingyen elérhető), hanem a feldolgozottságból adódó hálózati értéke miatt. Ez több kiadót bátorítani fog arra, hogy elektronikusan elérhetővé tegyék könyveiket, feltéve, hogy rendelkezni fognak a szükséges eszközökkel ahhoz, hogy a könyveket gyorsan be tudják illeszteni a megfelelő hálózatokba.

Ehhez sok szempontból hasonló folyamat zajlik le már napjainkban is a tudományos folyóiratok világában. Mint korábban megjegyeztük, a *Reed Elsevier*, a szakfolyóiratok vezető kiadója tudományos kutatási eredményeket tartalmazó kiadványainak gyűjteményéhez nagyteljesítményű keresőprogramot épített ki. Ez nagyon agyafúrt lépés, és könnyen lehet, hogy a *Reed* ügyfelei (elsősorban a tudományos könyvtárak) még nem látják tisztán, hogy valójában mi folyik itt. A tudományos közösségben van egy gyarapodó mozgalom a kutatási eredmények közlési módjának megváltoztatása érdekében: sokan amellett érvelnek, hogy minden tudományos kutatást ingyenesen elérhetővé kell tenni mindenki számára, akinek van Internet-összeköttetése. A mozgalom harcosainak szemében a *Reed* a legfőbb bűnbak, talán némi okkal, mivel keresztülvite számos folyóiratának agresszív áremelését. Ma sok cikk jelenik meg különféle előzetes publikációs formákban az Interneten, amelyek alááshatják a *Reed* folyóiratainak értékét, és megindult egy mozgalom azzal a céllal, hogy a kutatók saját maguk archiválják munkáikat, mielőtt leadnák valamely folyóiratnak (erről a tárgyról lásd például Stevan Harnad írásait). Ez lefékezne és megállítaná, vagy legalábbis habozásra késztetné a kiadókat. Ha egy cikket a szerzője maga archivál az Interneten, akkor azt egy hálózati böngésző programmal bárki ingyen elolvashatja. Miért folytatnák tehát a könyvtárosok a folyóiratok megvásárlását, különösen, ha az árak továbbra is emelkednek?

A *Reed* válasza erre a kérdésre a feldolgozott könyv létrehozása, bár természetesen ezt sohasem fogalmazták meg így, és a mögötte meghúzódó stratégiát sem hozták nyilvánosságra. A *Reed* keresőprogramja hozzáadott értéket biztosít az indexelt és figyelt folyóiratok számára; a kiterjedt kapcsolatháló több értéket ad a rendszerhez. A folyóiratok adatbázisához sok közérdekű dokumentumot is hozzátesznek, amelyek mindegyike egyidejűleg kereshető. Az adatbázis nagyobb lesz, és így a jó keresőprog-

ram iránti igény is növekszik. Most tehát bármely dokumentum értékét jelentősen fokozza, ha az része lehet a *Reed* által létrehozott hálózatnak. Ha ezeknek a cikkeknek a másolatait a szerzők elhelyezik a saját archívumukban, akkor az érték, amit képviselnek, csak az övék lesz, feltéve, hogy bárki meg tudja találni őket, ám csomópontként a hálózatba helyezve emelkedik az értékük. A nyilvánosan hozzáférhető dokumentumok beillesztése különösen ügyes húzás. Azt látjuk tehát, hogy a *Reed* átvitte az értéket a mindenki számára szabadon hozzáférhető dokumentumokból a keresőprogramra, erre a dinamikus metadokumentumra, ami segíti az olvasót a szóban forgó dokumentumok megtalálásában. Bizonyos értelemben azt is mondhatjuk, hogy a *Reed* – a „klubtagok” megkérdezése nélkül – felveszi hálózatába a nyilvános szférát. Kinek van tehát szüksége a szerzői jogra? A gazdasági kihívás a tartalom szerzői és a kiadók számára abban rejlik, hogy olyan tartalmat hozzanak létre, amely megkívánja, hogy beillesszék valamely hálózatba, illetve biztosítsák, hogy a hálózat *domén*-specifikus kereső teljesítménye mindig egy lépéssel az olyan általános érdekű keresőprogramoké előtt járjon, mint például a *Google*.

Működhet ez vajon a könyvek esetében is, éppúgy, mint a folyóiratoknál? Működhet, és működni is fog. Mire eljutunk a *Harry Potter* sorozat huszonharmadik kötetéhez, az e-könyvek mindenütt jelenvalóak lesznek. Az új kötetet elektronikusan fogják publikálni, és sok mindent – például *linkeket* az előző kötetek fontos részeihez és szereplőihez, egy *Harry Potter*-szótárat, a *Harry Potter*-klubok honlapjaira mutató kapcsolatokat, és még sok-sok egyebet is – bele fognak építeni. Nagy lesz a kísértés arra, hogy ellopják a szöveget, de a kalózkodók nem kaphatják meg a beépített *linkeket* például a következő filmfeldolgozás előzeteséhez, és így a kalózmásolat már nem is lesz olyan „cool”, ahogy bármelyik gyerek megmondhatja. A kalózkodás féken tartható lesz a nagyon eredeti *Harry Potter* kötetek feldolgozott könyvekként való újraalkotásával – ezt fogja megkívánni a kiadóipar gazdaságossága.

III.

Ki fogja megvalósítani a feldolgozott könyvnek ezeket az aspektusait? A szerzők? Az ügynökeik? Vagy van remény a kiadók, e szellemi sötétségben élő szervezetek számára is, amelyek ellopják a szerzők lelkét?

A válasz: igen, ezek mind, és még sokan mások. A feldolgozott könyv nem egyszerű dolog, és nem is különálló, koherens rendszerként fog megvalósulni, valahányszor egy új könyvet írnak vagy kiadnak. A könyv feldolgozása szerves fejlődési folyamat lesz. A szerzők is belefekszenek a munkába, csakúgy, mint az olvasók, a kritikusok, a kiadók, a könyvtárosok és mindenki más, aki csak hozzáér egy könyvhöz. Nyilvánvalóan van hely közöttük a szoftverterjesztőknek is, továbbá a távközlési vállalatoknak, amelyek az adott tartalmat haszonnal közvetíteni fogják, függetlenül attól, hogy egy-egy bizonyos hálózati csomópont miről szól. Nem minden feldolgozott könyv teremtetik egyenlőnek. Azokat a könyveket, amelyek valósággal felkínálják magukat a más szövegekkel való összekapcsolásra, jobban fel fogják dolgozni. Ki fog alakulni egy új mennyiségi mérőszám: egy könyv egyenlő lesz azoknak a dolgoknak az összegével, amelyekkel összekapcsolható, és amelyek rajta keresztül elérhetők.

A szerzők fel fogják dolgozni saját könyveiket már az írás folyamatában, valójá-

ban néhány éve már ezt is teszik, hiszen a szövegszerkesztés a feldolgozott könyv egyik aspektusa. A szerzők egyre inkább a feldolgozás lehetőségeinek észben tartásával fognak írni, megváltoztatva szövegeik természetét, ami tükröződni fog stílusukban, témaválasztásukban, stb.. Ahogy már most is segítenek könyveiket mások figyelmébe ajánlani, ugyanúgy egyre inkább fel is fogják dolgozni könyveiket, talán *weblog*-ok létrehozásával (lásd például www.andrewsullivan.com), ami segítheti a könyv reklámozását, és másokat arra ösztönözhet, hogy a feldolgozás újabb rétegeivel egészítsék ki azt. Ügynökeiket és kiadóikat részben aszerint fogják megválasztani, hogy azok mennyi „feldolgozottságot” tudnak biztosítani könyveik számára, mint ahogyan ma az íránt érdeklődnek, hogy kinek vannak a legjobb kapcsolatai az egyik vagy a másik televíziós *talkshow* producereivel.

Teljesen át fognak térni vajon az „ön-publikálásra”, és teljesen kiiktatják a kiadókat? Egyesek ezt fogják tenni, de a kiiktatás talán túlzás. Ahhoz, hogy kiépítsék az alapvető feldolgozási kapcsolatok hálózatát, a kiadók jobb helyzetben vannak, mint az egyes szerzők. Nehéz kiépíteni és fenntartani egy önmagában álló honlapot, de ezer ilyen felépíteni és karbantartani triviális feladat. A kiadvállalat nagyobb léptékű egzisztenciája valamennyi szerző, könyv, illetve csomópont számára hasznos lesz, amelyek összeköttetésben állnak vele. A kiadók szoftvereszközöket fognak szerezni minden általuk kiadott kötethez, amelyek bármely szerző számára felhasználhatók lesznek. Portálok és platformok kialakítására szolgáló eszközöket fognak bevetni, továbbá olyanokat, amelyek az önmagára visszautaló, illetve a gépi komponenssé átalakítható könyvekhez használhatók fel, és végül arra is alkalmasak, hogy a könyvek hálózati csomóponttá válhassanak. Eszközök felhasználási lehetőségeit a kialakuló értékláncban ki fogják terjeszteni az olvasókra és a kritikusokra is, akik újabb *linkeket* fognak hozzáadni minden egyes szöveghez. Ezt már kezdjük is látni az *Amazon.com* esetében, ahol minden egyes címet körülvesznek a kiadók reklámszövegei, valamint az amatőr és hivatásos kritikusok által írt recenziók. A feldolgozott könyv létrehozásának költségei miatt fontossá válik a kiadók mérete: a feldolgozott könyv hozzá fog járulni a kiadóipar folyamatban levő konszolidációjához, melynek során az egyre csökkenő számú, ám egyre növekvő kiadvállalatok mind nagyobb piaci részesedést szereznek.

A szerzők végső megalázásaként valószínűnek tűnik, hogy a könyvek alkotói el fogják veszíteni ellenőrzésüket a szerkesztőségi entitások fölött. Ez bizonyos mértékig természetesen mindig így volt, mivel a rossz vagy félrevezető recenziók sok könyv fogadtatását befolyásolták az évek során. A feldolgozott könyv esetében azonban mind mértéküket, mind jellegüket tekintve megváltoznak a dolgok. Egy könyv elborítva találhatja magát hozzá kapcsolt kommentárokkal, és ha ezek a kommentárok feleltlenek, hogyan lehetne ezeket másként helyreigazítani, mint újabb kommentárok ráhelyezett rétegével? Még rosszabb (vagy jobb, az ember állásfoglalásától függően), hogy egy-egy mű különféle változatai egymástól függetlenül kerülhetnek forgalomba, és mindegyik kiépítheti a saját hálózatát maga körül. Nos, ha ezek közül a változatok közül egy vagy több nem pontosan felel meg a szerző eredeti szándékának, ki fogja ezt megállapítani? Mi akadályozhat meg bárkit is abban, hogy bizonyos változtatásokat eszközöljön az eredeti műben (én például sohasem szerettem Desdemona szemét), mielőtt a módosított szöveget továbbítja a következő személyhez, azután a következőhöz, majd mindenkihez, és így tovább a végtelenségig? Vagy talán – pusztán annak köszönhetően, hogy minden szöveg, az összes kapcsolatával együtt, kifinomult,

választékos és gyötrelmes részletességgel, mindenkor, mindenki számára elérhetővé válik – lesz egy Láthatatlan Kéz a kritikai szövegmagyarázatokban, amely biztosítja, hogy idővel a „helyes” szöveg és a „helyes” értelmezés fog fennmaradni?

IV.

Tételezzük fel, hogy ez az esszé feldolgozott könyvként készült el, a megfelelő kiterjesztésekkel! Miben különbözne attól, amit önök éppen most olvasnak?

A leginkább kézenfekvő ponttal kezdve: ez az esszé máris feldolgozott könyv, bár feldolgozottságának mértéke túlságosan konvencionális ahhoz, hogy bárkinek a figyelmét magára vonja. Ez a dokumentum a *Microsoft Word* szövegszerkesztővel készült, amely egy szófeldolgozó szoftver (jó kifejezés!). Megszerkesztették és újraserkesztették, körbeadták, szétszedték és kockára vágták. Jó néhányszor bejárta az Internet láthatatlan csatornáit, útban a szerző különféle barátaihoz, akik hajlandók voltak megjegyzéseket fűzni hozzá. Miközben körbeküldtem, úgy döntöttem, hogy nem fagyasztom be a szöveget *pdf* fájlként, hanem *Word* formátumban hagyom, ami lehetőséget ad a szerkesztésre. Valóban, a *pdf* fájlok egyik állítólagos erőnye, nevezetesen, hogy megakadályozzák a szöveg manipulálását, a feldolgozott könyv kontextusában hátránynak bizonyulhat, mivel a szerkeszthetetlen fájlok esetében kevésbé valószínű, hogy kommentárok hálózata épül köréjük. (A *pdf* technológia egyes új változatai és kiegészítései lehetővé teszik, hogy az alapfájl változatlanul maradjon, még akkor is, ha szerkesztett változatai, köztük a szövegmagyarázatokkal ellátott verziók is megjelennek mellette). Ennek az esszének egy korai változata felkerült egy hálózati szerverre, ami idővel gyakorlati problémát jelenthet számomra: Hogyan gondoskodhatnék arról, hogy az olvasók megtalálják az utat a jelenlegi változathoz? A válasz – akár jónak, akár rossznak tekintjük – az, hogy a feldolgozott könyv elkerülhetetlenül a szerzői kontroll elvesztéséhez vezet. Ez tűnődésre készteti az embert: A szerzői kontroll nélküli világban az írók vajon le fognak-e mondani arról, hogy a szerzői babérok, a hírnév kedvéért írjanak?

Most azonban tekintsük át a feldolgozott könyv öt aspektusát, és nézzük meg, hogyan alkalmazhatók erre a dokumentumra!

Portálként „A feldolgozott könyv” sok *linket* tartalmazna, amelyek különféle más hálózati csomópontokhoz vezetnek, ahol további információk találhatók az itt tárgyalt gondolatokkal és személyekkel kapcsolatban. Lennének *linkek* például további információkhoz Steven Harnadról, Alan Kay-ről és Ted Nelsonról. További *linkek* kapcsolódnának esetleg az esszé korábbi fogalmazványaihoz, beleértve talán azt a sok e-mail üzenetet is, amelyeket azoktól az emberektől kaptam, akik megjegyzéseket fűztek hozzá – nem mind kedvezően. Az említett *Google* keresést a „számítógépes nyelvészet” címszóval végrehajthatnánk a szövegen belül: csak egy kattintás, és máris megjelenne az eredmény.

Az esszé már eddig is szolgált ideiglenes portálként egy bizonyos olvasó, egy régi barátom számára, aki alaposan végigolvasta. Eközben találkozott az Isabel Archerre és Osmondra való utalásokkal, akikről azelőtt még sohasem hallott. Így tehát a *Google*-hoz fordult, és hamarosan javában olvasta Henry James „Egy hölgy arcképe” című regényét, melynek főszereplője, Isabel hozzámege az ármánykodó Osmond-hoz. Miért nem voltak megmagyarázva ezek az utalások a szövegben? Ennek több oka van. Elő-

ször is, abban a társaságban, ahol rendszerint forgok (a keleti parton) szinte mindenki tudja, ki volt Isabel Archer, bár például a Calvino könyvére tett utalás kétségkívül több magyarázatot igényelne. Az ember azonban sohasem tudhatja pontosan meghatározni egy-egy bizonyos olvasó műveltségi körét, hiszen végtére is nincs olyan általánosan elfogadott kultúra, amire támaszkodhatnánk, nincs sziklába bevéssett kánon: egy olyan világban, mint amilyenben ma élünk, a feldolgozott könyv a kulturális egységesülés eszközévé válhat. Az egyik olvasó számára (a nyugati parton) Isabel Archer rejtélyes lehet, míg egy másik számára (a keleti parton) a bayesi statisztikából levezetett algoritmusokra való utalás lehet rejtély. Az írónak mindezekkel a lehetőségekkel számolva kell dolgoznia, s éppen ezért szükségszerű a feldolgozott könyv mint portál megjelenése. Isabelt egyébként szándékosan nem magyaráztam meg a szövegben, mert tudtam, hogy vissza fogok térni rá, amit éppen most teszek meg, tehát az utalást tudatosan kissé homályosra formáltam, éppen abból a célból, hogy demonstrálhassam a könyv mint portál szükségességét. Úgy döntöttem, hogy az esszét a saját felületelem alatt írom meg.

A könyv portálként betöltött funkciója idővel meg fog erősödni. Az csak egy lehetőség, hogy bizonyos kulcsszavakra (például tulajdonnevekre) a Google segítségével rákereshetünk, ám bizonyos célzások és utalások értelmezése még így is jelentős kihívást jelent. Az esszé szövegében korábban előfordult ez a mondat: „Mindannyian unokatestvérek vagyunk.” („*All men are cousins.*”) Mit kezdhet ezzel egy keresőprogram? A mondat tartalmát, mondanivalóját a figyelmes olvasó azonnal felfogja és úgy értelmezi, hogy „minden ember testvér” (*all men are brothers*). A Google azonban erre a mondatra rákeresve ilyesféle „találatokat” is hozza: „minden ember disznó” (*all men are pigs*), „minden ember söpredék” (*all men are scum*), „minden ember egyenlőnek teremtett” (*all men are created equal*). Lehet, hogy egyesek számára mindezek a kifejezések egyenértékűek. A figyelmes olvasó azonban azt is megfigyelheti, hogy ebben az esszében a „mindannyian unokatestvérek vagyunk” (*all men are cousins*) kifejezés* az egyetlen, ahol úgynevezett „szexista” terminus fordul elő. Az efféle vádak ellen azzal tiltakozhatnék, hogy rosszul hangzott volna, ha szaporítom a szót és azt mondom, hogy „mi mindannyian, férfiak és nők, unokatestvérek vagyunk” (*all men and women are cousins*), és ez elhomályosította volna a „mindannyian fivérek vagyunk” (*all men are brothers*) kifejezésre való burkolt utalás többrétegű üzenetét.** Itt olyan kulturális tartalomról van szó, ami a teljesen automatizált eljárások számára nagyon megnehezíti értelmes kapcsolatok létrehozását. Az értelmes keresés technikái is ki fognak azonban fejlődni, mégpedig valószínűleg hamarosan.

* Az itt következő fejtegetés magyarul csak szövegmagyarázattal kiegészítve értelmezhető: az angol nyelvben a *man* (többesszámban: *men*) szó – elsősorban a hagyományos, történetileg kialakult szóhasználatban – nemcsak férfit, hanem általában embert is jelent (bár az általános értelemben való használatát „szexista” konnotációi miatt ma üldözik). Lásd Henry Beard és Christopher Cerf kitűnő szótárát és kézikönyvét a politikailag helyes nyelvhasználatról (*The Official Politically Correct Dictionary and Handbook*, HarperCollins, 1992), melynek ajánlása így szól: „For the former Donna Ellen Cooperman, who, after a courageous yearlong battle through the New York State court system, won the right to be known as Donna Ellen Cooperperson”. – *A ford.*

** Az „All men are brothers” biblikus hangzású mondatra a Google 24300 találatot hozott, Mahatma Gandhi híres jelszavától (és önéletrajzi kötetének címétől) kezdve a kínai bölcsesleti és harcművészeti iskolán át a közelmúltban Amerikában óriási kasszasikert aratott, azonos című filmről és annak „The blood of the leopard” című folytatásáról szóló recenzióig. *A ford.*

Tettem továbbá egy utalást Walter Paterra is ebben az esszében, amit szeretnék kiemelni. Az irodalomszakos diákok megértik, de mindenki más számára rejtett marad. A feldolgozott könyv mint portál akkorra fog igazán megérkezni, amikor eljön az az idő, hogy mindenki megtalálja az utalást.

Önmagára visszautaló szövegként ez az esszé olyan átfogó indexeket nyújthatna, amelyek jelenleg nincsenek benne. Azon a segítségen kívül, amit az ilyen indexek az olvasónak adnának, megkönnyítenék a keresőprogramok számára is, hogy megtalálják és besorolják valamilyen kategóriába az esszét, ami viszont potenciálisan több olvasót jelentene, feltéve, hogy megjelenik a világhálón, ami elkerülhetetlenül meg is fog történni. Az önmagára visszautaló szöveg tisztázna továbbá néhány lehetséges zavart is az előző részben, ahol Harnad, Kay és Nelson nevére utaltam. Eddig még csak Harnadról volt szó, Kay és Nelson még ezután következik. Egy önmagára utaló szöveg lehetővé tenné az olvasó számára, hogy egyidejűleg lássa a Kay-re és Nelsonra tett valamennyi utalást. Az ilyen szöveg csoportosítaná és összevonná a metaforákat és az információs kategóriákat is. Így például az irodalmi hivatkozások és a számítástechnikai iparra vonatkozó utalások is kiemelhetők lennének. Valamennyi metakommentárt, amelyekből szintén sok van a szövegben, már nehezebb feladat lenne azonosítani. Hogyan ismerhetné fel egy gép például azt, hogy mikor „mondunk valamit”, illetve mikor „mondunk valamit arról, hogy mondunk valamit”? Lehetséges, hogy az önmagunkra visszautaló kommentárok lesznek a tisztán emberi dolgok utolsó bástyái.

Az önmagára visszautaló szöveg mennyiségi információt is nyújthat. Például egy kiadó barátom megkérdezte, hogy szándékomban áll-e ezt az esszét könyv formában kiadni, ami felvetette a hosszúságának kérdését. A bitek vagy a szavak megszámlálása triviális feladat a gép számára. Noha nem tudom, hogy ezt miért akarná bárki is megtenni, ez a szöveg is sokféle szempontból elemezhető. Többek között megállapítható, hogy milyen terjedelem jutott az egyes témáknak, milyen gyakran jelennek meg benne irodalmi utalások, vagy milyen sűrűn fordul elő az idézőjelek és a speciális tipográfiai megoldások alkalmazása.

Az önmagára visszautaló szöveg értéke a mű hosszával arányosan növekszik. Ezt az esszét tekintve az önreferencia nem különösebben feltáró értékű; a *Moby Dick* esetében azonban lélegzetelállító lenne. Másrészt, ha az esszé piszkozataival kapcsolatban tett valamennyi megjegyzést a szöveg részévé tennénk, akkor az ilyen utalások értékesebbek lennének, mivel nyomon követhetővé tennék a gondolatok fejlődését. Ez viszont azt a kérdést veti fel, hogy egy szöveg önreferenciája vajon csak egy bizonyos hálózati csomópontra alkalmazható-e, vagy pedig az egész hálózatra, amelyben „feldolgozottsága” érvényesül.

Igen érdekes lehet továbbá ezt az esszét platformnak tekinteni is. Kis mértékben máris szolgált ilyen minőségben. Egy korábbi olvasója, aki akkor történetesen éppen egy botanikai kézikönyv összeállításán dolgozott, engedélyt kért tőlem, hogy egy bekezdést felhasználhasson: „a könyv mint platform” gondolatát akarta bemutatni az általa szerkesztett kézikönyv szerzőinek. A „feldolgozott könyv” egy részletét „anyagként” kívánta felhasználni a saját munkájához, vagyis platformnak tekintette az esszét. Nos, ez csupán apró technológiai feladat: mindössze annyit kell tennie, hogy kimásolja a releváns részletet, és beilleszti saját dokumentumába. Ő azonban tudatában volt annak, hogy egy könyv gyakran szerzői joggal védett, és a „cut and paste” eljárásnál többre volt szüksége, hogy az esszét platformként használhassa.

Ha ez az esszé máris platform lenne, akkor tartalmazna olyan eszközöket, amelyek más íróknak lehetőséget adnak arra, hogy a szöveget vagy egyes részleteit „letöltsék”. Ezek az eszközök szükségképpen tartalmaznák a szerzői jogra vonatkozó információt, ami nélkül az engedélyek megszerzése sok fáradságba kerülhet. (A szerzői jogok törvényileg előírt tiszteletben tartásának különféle aspektusai fontosak a téma szempontjából, de itt nem kívánok velük foglalkozni, mert ezek bonyolult kérdések, és bizonyára sok terméketlen vitát sikerülne provokálnom.) Egy jelenleg éppen nem működő vállalat olyan technikai megoldást alkalmazott, amit valószínűleg sokan utánozni fognak: az általa kiadott művek szerzői jogaival kapcsolatos tudnivalók megjelentek a képernyőn, ha az olvasó egyszerűen végighúzza az egeret a címeken. Az, hogy milyen szerzői jogi politikát érdemes követni, egyéni megítélés kérdése. Egy író vagy egy kiadó dönthet úgy, hogy szilárdan ragaszkodik a szerzői jogaihoz és a platform bármilyen célú használatát csak a díjak megfizetése ellenében engedélyezi. A szerzői joggal összefüggő kérdéseket – a használat mértékétől és jellegétől függően – lehet bonyolultabb mátrix szerint is szabályozni: ingyenes hozzáférés az iskolák számára, költséges használati feltételek a nagyvállalatoknak, és így tovább. Egyébként pedig a mű közzétételéhez rendelkezésünkre áll a legegyszerűbb megoldást jelentő, mindenki számára szabadon hozzáférhető nyilvános szféra (*public domain*) is.

Hal Abelson és Lawrence Lessig *Creative Commons* elnevezésű közszolgálati szervezete rendkívül érdekes munkát végez ezen a téren. A *Creative Commons* egyebek között a nyilvános szféra „felcímkézését”, vagyis különféle jelzések bevezetését javasolja a felhasználók tájékoztatására a közzétett információk jogvédelmi státusáról. E program részeként a szerzői jogi szerződések alapmintáinak sorozatát fejlesztik ki, amelyek lehetővé teszik a szellemi alkotások tulajdonosai számára saját műveik jogvédeltségének meghatározását. Ez fontos dolog, ugyanis a *Creative Commons* működését megelőzően az intellektuális tulajdon nagy része vagy birtokosának teljes ellenőrzése alatt állt, vagy pedig a nyilvános szférában foglalt helyet, s így egyáltalán nem állt ellenőrzés alatt. A *Creative Commons* által kidolgozott szerződések ennek az esszének a szerzőjeként lehetővé tennék számomra, hogy közbülső álláspontot foglaljak el. Fenntarthatnám a jogot az esszé mindenféle kereskedelmi felhasználására (ami nem lenne sok és nem érne sokat), de azt is kiköthetném, hogy a nem-kereskedelmi felhasználáshoz nincs szükség sem díjakra, sem engedélyekre. Ha ez egy regény lenne, ragaszkodhatnék ahhoz, hogy mindent védettnek nyilvánítsak benne, de a szereplőket szabadon vagy némi díj ellenében mások számára is elérhetővé tehetném, hogy további művek származhassanak belőle.

Itt az a lényeg, hogy amikor egy feldolgozott könyvre gondolunk, nem csupán azzal a kérdéssel kerülünk szembe, hogy a technológia segítségével mit tehetünk a tartalommal, hanem a műveket körülvevő társadalmi és jogi kérdések egész halmazával is foglalkoznunk kell. A társadalmi és üzleti szabályok a technológia eszközeivel kódolhatók és példákkal szemléltethetők. Ha ez megtörténik, akkor az olvasó vagy a felhasználó ezekre a szabályokra támaszkodhat, és nem kell többé félnie attól, hogy megsérti valakinek a jogait. A könyvnek mint platformnak több köze lehet a szerzői jogi törvényhez és a marketing-stratégiákhoz, mint a bitekhez és a bájtokhoz.

A könyv mint gépi komponens esetében kezdenek a dolgok valóban érdekessé válni. Akárhogyan is próbálok elrejtőzni, ez az esszé sok mindent elmond rólam. A szavak megválasztása és a szintaxis az enyém, az utalások saját mentális beállítódásom-

ról árulkodnak. A szavaknak és a gondolatoknak nem kell eredetinek lenniük ahhoz, hogy elmondjanak valamit arról a személyről, aki kifejezésre juttatja őket. Az a tény például, hogy Borges műveit jobban szeretem, mint Faulknerét, jöllehet Faulkner bizonyíthatóan jobb író, szintén elmond valamit rólam, bár nem is remélhetem, hogy akár csak egyetlen sort valaha is megírhatok úgy, mint Borges. Végző soron az ízlésünkön keresztül éppúgy megnyilatkozunk, mint a műveinkben. Marshall McLuhan és Ted Nelson művei éppen annyira részemmé váltak, mint az arról szóló rendkívüli mesék, hogy mit jelent a New Jersey-beli Fort Lee-ben felnőni.* A számítógépek különféle elemzések révén úgy is átalakíthatják ezt az esszét, hogy egyfajta *proxy* lesz belőle az én számomra, vagyis „A feldolgozott könyv” olyan nyersanyag, amiből egy számítógépi „ügynököt” (*agent*) lehet létrehozni.**

Mit tehetne meg egy ilyen ügynök? Szinte bármit. Szeretnék egy különféle készségekkel jól felszerelt ügynököt, amely rendszeresen fürkészné az Internetet számomra érdekes dolgok iránt, és ezekből mindjárt ki is szűrne sok mindent. Érdeklődöm például az Internet szerzői jogi kérdései iránt (mint ez az esszé is mutatja), de aligha akarom elolvasni az összes kiáltványt, amit az információ szabadságának hívei megfogalmaznak: egy ilyen ügynök talán megtalálhatná számomra a szerzői jogra vonatkozó releváns információkat, kigyomlálva a hatásvadászó retorikát. Vannak továbbá olyan dolgok, amelyekről esetleg nem is tudom, hogy fontosak számomra. Az ügynök felhasználható lenne ezeknek a megtalálására is, oly módon, hogy azonosítana bizonyos tárgyakat vagy témákat (például a burkolt metaforákat) az írásaimban, és összevetné azokat hasonló tárgyakkal, amelyeket különféle szervereken bárhol a világon talál.

A számítógépi ügynökök léte nem újdonság. Az a növekvő kifinomultság tekinthető újnak, amivel ezeket megépítik, és felhasználási céljaik is folytonosan megújulnak. Minden Internet-felhasználó számára ismerős az a profil-készítési technika, amit az e-kereskedelmi oldalak rendszeresen alkalmaznak, bizonyos fajta felhasználók számára megfogalmazva a kifejezetten számukra ajánlott árucikkek reklámszövegeit. A profilok meghatározására szolgáló ügynökök többsége azonban meglehetősen egyetlen módon épül fel. Így például az oly nagyon fontos postai irányítószám valószínűleg mond valamit egy adott háztartás jövedelméről, tagjainak képzettségi szintjéről és emellett még sok más dologról is. Mindannyian tudjuk azonban, hogy az irányítószám-elemzés mennyire tökéletlen. Az én utcámban laknak egyetemi oktatók, a Szicílium-völgyben dolgozó magas beosztású szakemberek, és – szemmel láthatólag – néhány *new-age* háztartás is, amelyekben diákok és korábbi diákok laknak. Ne felejtjük el továbbá az ide áttelepült nyugdíjasokat sem (ez tengerparti város). Ám mit mond ez – kérdezhetné joggal bárki – rólam? Hasonló profilok az emberek írásaiból vett statisztikai kivonatok alapján összeállítva sokkal bensőségesebbek lennének, és felhasználási lehetőségeik érdekesebbnek bizonyulnának, mint annak a meghatározása, hogy vajon milyen digitális kamerát fog valaki valószínűleg megvásárolni.

* Burkolt utalás „*Five-Finger Discount (A Crooked Family History)*” című regényére. – *A ford.*

** *Proxy*-nak a számítástechnikában olyan eszközt neveznek, amely más helyett végez el egy feladatot. Például az úgynevezett „tűzfal-proxy” (*firewall proxy*) egy gazdagépben (*host*) tárolt információkat közvetíti a gazdagép helyett. Így a gazdagép nem érhető el közvetlenül, tehát nem is lehet feltörni. Az „ügynök” (*agent*) olyan hálózati program, amely egy munkaállomás működési mutatóit továbbítja a központi hálózatzvezérlőhöz. (Forrás: Informatikai szótár, Scriptum.) – *A ford.*

A személyes tartalom felhasználásának egyik izgalmas lehetősége a *spam*-szűrők létrehozása. Paul Graham (lásd <http://www.paulgraham.com/spam/html>) kidolgozott egy úgynevezett *white paper*-t a bayesi statisztika alkalmazásáról a kénytelen e-mail távollattartására szolgáló, igen fontos szűrők kifejlesztésében. Ez a szűrési módszer úgy működik, hogy a felhasználó először maga dönti el, hogy bejövő postájában mi az, ami *spam*, és mi az, ami nem *spam*. A szűrő ezután statisztikai kivonatot készít mindkét csoportból, és minden további bejövő e-mailt ezekhez viszonyítva értékeli. A módszer jellegzetes vonása, hogy a szűrő annál jobbá válik, minél tovább használjuk. A statisztikai mérés egyre pontosabb lesz, ahogy egyre nagyobb adatbázist építünk ki. Nem nehéz elképzelni hasonló eljárás alkalmazását „a feldolgozott könyv” tartalmára is.

Ha ez az esszé gépi komponenssé válna, az lenne a feladata, hogy virtuális képviselőnk gyanánt működjön, más szóval a gép lelkévé válna. Az így létrejövő gép működésébe emberi kultúra (történetesen az enyém) épülne be, és így a gép „ember-szerűbb” módon láthatná el a feladatait. Miért állnánk meg azonban ennél az esszénél? Hozzá tehetnénk az összes e-mailt, amit írok (és ezeknek magas súlyt adhatnánk), mindazokat a *web*-oldalakat, amelyeket megnézek (alacsonyabb súlyozással, mivel az olvasás nem áll olyan közel a csontjainkhoz, mint az írás), és minden mást is, ami az én személyes kifejeződésem. Ez a feldolgozott könyv végső célja: a robotok egy újabb generációjának tájékoztatása – nem azért, hogy a világot gépiesebbé tegyük, hanem azért, hogy a gépek emberibbé váljanak.

Mostanra már bizonyára világos, hogy „A feldolgozott könyv” hogyan szolgálhatna csomópontként. Ebben a feldolgozás mind a négy másik aspektusa, a könyv mint portál, mint önmagára visszautaló szöveg, mint platform és mint gépi komponens egyaránt szerepet játszik. Mindegyik hozzájárul a hálózat működéséhez. A szövegmagyarázat valahol a portál és a platform funkciók között foglalna helyet, attól függően, hogy melyik szöveg mutat rá valamire, és melyikre rámutatnak. Más szóval „A feldolgozott könyv” – csakúgy, mint bármely más írott dokumentum – közösséget fejleszt ki maga körül. Az ilyen hálózat viszonylagos mérete az adott könyv fontosságától függ: kis hálózat épülne ki e körül az esszé körül, ám Ted Nelson „Irodalmi gépek” (*Literary Machines*) című munkája köré óriási hálózatnak kellene szerveződnie. Érdemes megjegyezni, hogy ilyen hálózat a *Literary Machines* körül – a mű kiemelkedő fontosságának dacára – eddig még nem épült ki. Majdnem bizonyosra vehető, hogy ez a szerző külön döntésének a következménye, aki maga publikálta művét, megakadályozva ezzel, hogy akár csak egy szerény méretű kiadóvállalat marketingje is úgymond „bepelenkázza”.

Érdekes marketinggyakorlat lehet, ha elgondoljuk, hogyan építhetnénk ki egy ilyen hálózatot „A feldolgozott könyv” körül. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy a dolgozatot fel kellene tenni egy hálózati szerverre, ahol indexelhetik a keresőrendszerek, amelyek hozzá fogják irányítani a felhasználókat. Terjeszthető lenne továbbá különféle előzetes publikációs formákban is, amelyek közül néhány óhatatlanul szintén felkerülne a Hálóra (ez máris folyamatban van). Elküldhető e-mail üzenetek mellékleteként számos potenciálisan érdekelt (és nem érdekelt) félhez is. A hozzá vezető *linkek* megjelentethetők különféle hírcsoportokban (*newsgroups*). Ennek a könyvnek, vagy bármely más könyvnek a „hálózati üzemmódban” történő piacra viteléhez csupán hagynunk kell, hogy a hálózat végezze el a munkát. Ez annyit jelent, hogy a szokásos ellenőrzési formákat fellazítjuk. A digitális jogok rendezésére kialakított me-

chanizmus (*digital rights management, DRM*) igénybe vétele, amely csökkentheti vagy kiküszöbölheti a digitális művek másolását, jó gazdasági döntés lehet például Steven King vagy John Grisham számára, de az ismeretlen szerzők – mint például „A feldolgozott könyv” szerzője is – jobban járnak, ha megengedik, hogy munkájukat másolják és terjesszék, sőt, egyes esetekben akár kissé meg is változtassák. Amióta egy barátom feltette ennek az esszének egy korábbi fogalmazványát egy hálózati honlapra, amit két hírcsoportban is felfedeztem, elképesztő mennyiségű levelet kapok vele kapcsolatban. A hálózat működik.

Természetesen nem minden hálózati csomópont teremtett egyenlőnek. (Képzeljük el egy pillanatra, hogy egy számítógép mit tehetne ezzel a mondattal: azon kívül, hogy azonnal kihozná a gettysburgi beszédre* vonatkozó utalást, ebben az esszében is észrevenné azt a korábbi szakaszt, ahol a „minden ember egyenlőnek teremtett” kifejezés megjelent, majd innen visszalépne oda, hogy „minden ember söpredék”, és így tovább. Szegény gép!) A könyv mint hálózat új jelenség, és az ilyen hálózatok kiépülésének inherens szabályait még nem ismerjük. Vajon minden csomópontnak megvan a lehetősége az egyre növekvő hálózat kiépítésére, vagy egyes csomópontok inkább gátolják, sőt akár meg is akadályozhatják más csomópontok hálózati törekvéseit, mint ahogyan egy nagy hajó nyomdokhullámai elsimítják az aprócska evezős csónak által vert hullámokat? Jelenleg nem tudjuk erre a választ, ám én úgy vélem, hogy a hálózati világban a nagyok fognak uralomra jutni, és a hangok változatos sokaságát, ami jelenleg jellemzi az Internetet, egyre inkább el fogja nyomni egy maroknyi médiabirodalom harsogása, megakadályozva mindennemű szabályozást. A holnap feldolgozott könyvének éppen úgy meg kell küzdenie a figyelemért, mint a tegnapi eredeti könyveinek.

V.

Noha már a bevezetésben említettem, hogy a feldolgozott könyvet nem szabad összetévesztetni a különféle olvasókészülékekkel, hasznos lehet megvizsgálni, hogy a feldolgozott könyv megjelenése hogyan fogja befolyásolni ezeket a kialakítását.

A feldolgozott könyv fogalma kiegészíti az elektronikus publikációval kapcsolatos olyan elgondolásokat, mint amelyek Alan Kay „*Dynabook*”-jában és Ted Nelson hipertextjében, illetve információs hálózataiban kifejezésre jutnak. A *Dynabook* alapvetően hardver-fogalom, és olyan hordozható, kézben tartható számítógépet jelent, amely a világon fellelhető összes tudáshoz való hozzáférés eszközeként szolgálhat. Ez nyilvánvalóan különbözik a feldolgozott könyvtől annyiban, hogy a feldolgozott könyv lényege a digitális formában megjelenő tartalom, nem pedig a hardver, amelynek a létrehozását a mindenütt jelenvaló számítástechnika alakítja. A *Dynabook* eszméi természetesen már megtalálták az utat a piachoz az úgynevezett digitális személyi asziszisztensek formájában és a mobiltelefonok bizonyos funkcióiban is. Ezek a készülékek – egyebek között – szerepet játszanak a feldolgozott könyv fejlődésében is, és funkcióik az olvasáson vagy a nézegetésen túl kiterjednek a szerkesztésre, a hálózati kapcsolatok létrehozására, valamint a kommunikációra és a közvetítésre is.

* Ismételt utalás Lincoln híres beszédére, amelyben az „*all men are created equal*” kitétel szerepelt. – *A ford.*

Ted Nelson víziója a nem-lineáris írásról erősen emlékeztet a könyv mint hálózati csomópont fogalmára, bár Nelson végül az elgondolásainak gyakorlati kivitelezésére alkalmas rendszer kiépítése mellett kötelezte el magát, és kevesebb figyelmet fordított a tartalom létrehozására. A feldolgozott könyv megkülönböztető jegyei a következők: a tartalomról szól; a tartalom létrehozásának digitális környezetben bekövetkező változásait jelzi; van üzleti dimenziója is (ki fogja megépíteni ezeket az eszközöket és miért?); és rámutat a szerző fokozódó elidegenedésére saját munkájától, mivel a feldolgozás aktusa arra szolgál, hogy a kreativitás kútforrásait elkülönítse az összefoglalás, az indexelés és a kivonatolás tevékenységeitől, amelyeket az automaták örökölhetnek. Kay és Nelson végső soron humanisták, a feldolgozott könyv azonban posztmodern fejlemény.

Az elektronikus publikáció számos egymással versengő mai víziója közül a nagy médiatársaságok azt kedvelik a legjobban, amelyik az elektronikus kiadványok fizikai megjelenését nagyon hasonlónak akarja tenni a nyomtatott könyvekéhez, ám a fizikai eszközrendszer költségei nélkül. Erre azt mondom: szép dolog, ha megvalósítható. Az elgondolás hívei rendszerint élénken érdeklődnek olyan kérdések iránt, mint például a szerzői jog védelme, és olyan elektronikus kiadói kezdeményezéseket hajlamosak támogatni, amelyek egyértelműen tiszteletben tartják a tulajdonjogokat. Ez a jövőképp olyan e-könyvek – ebben az esetben lényegében hardver jellegű készülékek – létrehozását vetíti elénk, amelyek kifejezetten csakis olvasásra szolgáló könyvolvasó berendezések. Itt fontos a „csakis” szó: az olyan e-könyv, ami csupán e-könyv és semmi más, alapvetően különbözik a digitális mobiltelefontól vagy a személyi számítógéptől, amelyeknek sokféle alkalmazásuk van. A „csakis” e-könyv különálló készülék. Fontos vonása, hogy nem számítógép-perifériaként működik, mivel ez annyit jelentene, hogy a tartalom a számítógép és a periféria közötti továbbítás során átmásolódik, és ha így másolható, akkor másolható sokféle más módon is.

Ez a változat bukásra van ítélve, nem azért, mintha a szerzői jog halott lenne, hanem azért, mert valamennyi ilyen módon kiadott ilyen könyvnek versenyeznie kell majd azokkal a könyvekkel, amelyek a feldolgozott könyv gazdag erőforrásaira támaszkodnak. Az önmagában álló könyv a szó szoros értelmében egyedül marad, miközben a hálózati információk hadseregével kell felvennie a versenyt. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy bizonyos egyedi könyvek valami magasabb szempontból megítélve nem jobbak, mint a csomópontként funkcionáló könyvek, ám – nyilvánvaló piaci megfontolások alapján – a kreatív emberek számára az jelenti a valódi kihívást, hogy más emberek figyelmét ráirányítsák a munkájukra. Ez az, amiért a kiadók léteznek, és amiért továbbra is létezni fognak. Hálózati támogatás nélkül a legtöbb könyv el fog veszni az új anyagok óriási áradatában.

Így tehát nem kell számítanunk a csakis olvasásra szánt e-könyvek nagyobb arányú elterjedésére. Ehelyett más számítástechnikai berendezésekhez kapcsolódó olvasó-készülékek fognak kialakulni, ilyenek lesznek például a nagyobb és jobb képernyővel ellátott mobiltelefonok is. A technológia világában ezeket „konvergens” készülékeknek nevezik. Idővel arra számíthatunk, hogy mindannyian egy (és csakis egy) ilyen készüléket fogunk magunknál hordani, amely többszörös felhasználási célokra szolgál.

Ez kölcsönös engedményekkel járó alkut jelent. Míg a kifejezetten csakis e-könyvek olvasására szolgáló készülékek természetesen optimalizálhatók az olvasás gyakorlatához, a konvergens készülékek senkit sem fognak teljes mértékben kielégí-

teni. Ennek a jelentősége abban áll, hogy le fogja lassítani a digitális olvasókészülékek terjedését, mivel bizonyos funkciókhoz a nyomtatás egyszerűen továbbra is jobban meg fog felelni. Bizonyos könyvek – elsősorban a szépirodalmi művek – túlnyomórészt továbbra is papírra nyomtatott formában fognak megjelenni, még akkor is, amikor a nyomtatás világa már zsugorodni kezd. A feldolgozott könyv először a szakirodalmat fogja megtámadni, másodszor pedig a főiskolai tankönyveket, és csak ezután fogja majd kikezdeni a fogyasztói vagy kereskedelmi kiadóipar határszéleit. A feldolgozott könyv elterjedéséig elég sok lépcsőfokon keresztül vezet az út: sok ember észre sem fogja venni, hogy mi történik, mint ahogyan ma is boldogan és ártatlanul vásárolják a mozifilmek DVD változatait, amelyek mindenféle kiegészítő elemet (például eredetileg kihagyott jeleneteket vagy a rendezővel és a színészekkel készített interjúkat) is tartalmaznak. A feldolgozott könyv szükségképpen el fogja foglalni a helyét a virtuális könyvespolcon, mi pedig a kandalló előtt fogjuk olvasgatni, miközben genetikusan módosított kutyánk békésen szunyókál mellettünk a párnáján.

Magyar Dóra fordítása

Megjegyzés

Az esszé egyes részei nem kereskedelmi célokra megoszthatók másokkal, feltéve, hogy minden egyes példány tartalmazza a szerzői jogra vonatkozó teljes információt és a szerző e-mail címét.